С. Дакаев

ДОГ ДУЬЙЛИНА МЕРЗАШ

(стихаш, поэмаш)

С. Дакаев

ДОГ ДУЬЙЛИНА МЕРЗАШ

(стихаш, поэмаш)

Райцентрбиблиотека
Итум-Калинского
муниципального района

Грозный
Книжни издательство
2005

С. Дакаев

ДОГ ДУЬЙЛИНА МЕРЗАШ
(Стихаш, поэмаш)

Редактор *Чираева. Р.А.*
Корректор *Туруева. С.С.*
Набор и верстка *Туруева. С.С*

Дакаев. С. Дог дуьйлина мерзаш. Грозный, ГУП «Книжное издательство», 2005, 208с.

© Грозный,
ГУП «Книжное издательство», 2005
© Дакаев С., 2005

«...Даймахках хийца йиш йоцуш,
Суна чохь мерза са лелахь,
Лаьтта тIехь кхин рицкъа доцуш,
Сох некъан кIарлагIа елахь»

ЗЕВНЕЧУ ИЛЛИЙН КӀАЖАРШЦА ДУЬЙЦИНА КОЧАР

Дакаев СаьӀидбек вина 1951-чу шеран 9-чу сентябрехь Къилбаседа Казахстанан Соколовски районехь.

Чекхъяьккхина Нохч-ГӀалгӀайн пачхьалкхан университетан филологин факультет.

Дуьххьара зорбане ваьлла 1968-чу шарахь. Стихаш, поэмаш арайийлина гуларшкахь.

1981-чу шарахь араяьлла «Дегнийн йовш йоцу цӀе» стихийн гулам.

Метта-мотт – Устрада-Эвла (Аргун).

Дакаев СаьӀидбекан поэзи нохчийн ешар-хочунна евзина дӀадаханчу бӀешеран кхуз-ткъалгӀачу шерашкахь. Цуьнан дуьххьарлерчу стихийн дика мах хадийнарг вара нохчийн литературан къано Мамакаев Мохьмад. Ша куьй-галла дечу «Орга» альманаха тӀехь зорбатуьйхира Мохьмада СаьӀидбекан стихотворенеш.

Дакаев СаьӀидбека дукха ца язйо, амма цуьнан байташ кӀорггера маьӀна долуш а, дахаре фило-софски хьежамаш болуш а ю. Цо гойту цунна ша язъеш ерг кхачам болуш, поэзин лехамашна жоп луш хила лаар.

Шуьйра ю Дакаевн поэзин тематика. Амма стеннах а лаьцна ша язъечу хенахь, цо ла́рдо нох-чийн дош, къаьсттина безамах лаьцна язяйинчу

байташкахь дика го и. Нохчийн фольклорехь санна, эвхьазлонех ларлуш, оьздангаллин дозанаш ца хедош, нохчийн къоман башхаллашца юьйцу поэто кIентан а, йоьIан а юкъаметтиг.

Iад санна, дуьйлина
МаргIала дуткъа дегI,
Хьо йогIу, дайдина
ГIургIезан болар.
БIаьрг тилош, маьлхан нур
Даьржина хьуна тIехь –
Малхана лиъна-те
Яккха шен дола?

Кхузахь го поэт эвхьазчу дешнех ларвалар, цуьнан ширчу иллийн вастех цо пайдаэцар: «маргIала дуткъа дегI», «гIургIезан болар». Иштта ю Дикаевн безамах лаьцна мел йолу стихаш.

Цхьа а бакъволу поэт хир вац шен Даймахкана, шинчу меттигна лерина могIанаш язбанза. Поэтана массара дуьйцург цхьаъ ду – Даймохк. Амма Даймахках лаьцна байташ еша дог догIу, уьш кIорга нохIма долчу авторо шен башхачу маттаца, дуьстаршца, васташца кхуллуш йолу дела.

Дикаев СаьIидбекан а ю Даймахках-Нохчийчоьнах, винчу юьртах – ГIоьрдалах лаьцна тамехь керла васташ кхуллуш язйина стихаш. Шен мехкан хала а, къиза а кхоллам гуш, вай вуьйцучу поэтана го цуьнан ирсе кхане хирг хилар:

Зевнечу иллийн
КIажарша дуьйцина кочар,

Хьакъдина, замано
Уллур ду хьан дегIан коча.
Урд хиллал – кхин йоцу
Нохчийчоь даима, хIоккхахь,
Лаьттина, лаьттар ю
Доьналлехь дуьненал йоккха.

Кхузахь вина, ша нохчо ву бохучарех мил-милла ца хета цунна шен мехкан кIант:

Нохчийчоь, хаалахь,
Хьан кIентий бац хьуна царех:
Дуьненан бахамо
Iехийна, хьо юхкучарех...

Винчу юьртах доьзна, гуш доцу мерзаш цхьа эсала, дог хьостуш дека:

Хьан суьйренаш! –
Хьан хазаллех тардала
Гергахь, генахь
Сан х1ун дара, Г1оьрдала?!

Дакаевн лирикан турпалхочунна хIокху лаьттахь дехачу адамийн декхар харцонца, къизаллица къийсар го. Нагахь стаг иштта вацахь, маьIне дац и дахар – иштта стаг, шена чохь са доллушехь, велла ву:

Гиний шуна, бегаш боцуш,
Цкъа а тидам биний аш,
Лаьттан цIенкъахь сиз-лар йоцуш,
Когаш текхо IиндагIаш?

Мохо, цӀийзаш, яьсса лоьхку
ГӀа-буц йоцу аренаш.
Еккъа куйнан бакъо йоькъу –
Ша тӀехь шийла маренаш...

Халахета, верас воцуш,
Тезет – баьсса кадамаш,
Кешнийн кертахь? лахьта доцуш,
Са чохь, делла адамаш...

Нохчийн къоман дӀадахнарг даг чохь луьттуш, тахнилера, ирча бакъдерг гуш, кхолладелла хӀара могӀанаш шен къомах а, махках а дог лозучу кӀентан:

Даймехкан юьхь-дуьхьал ямарт ца къерзаш
Дитний вай цо къуьйлу чов-лазарш диэрза?
Ма тоьъна, ма хьаьхна, коьртан хье къуьйлуш,
Гергашна еттачу вотанийн куьйла...

Массо а адамна уггаре а хьоме ю нана. Ненан йоккхар такха хала а, деза-сийлахь а лерина ду.

Шен нене болу безам цхьа аттачу, амма дагах кхетачу дешнашца гайта ницкъ кхочу Дакаев СаьӀидбекан.

КӀантана сагатдеш,
Лела хьо гӀийла –
Суна и дазделла, нана.
Воккхавеш, хьо йолчу
ВогӀу со хийла,
БӀаьстенах хьан мара Ӏана.

Хьан лаам къарбина,
Дош карладуьйлуш,
Лар яйна, ца лела пана.
Даймахке ахь белла
Безам а муьйлуш,
Хьо йолчу вогІур ву, нана.

«Генара аьзнаш», «Шина тобанан монологаш» цІераш йолчу поэмийн а автор ву Дакаев СаьІидбек.

«Генара аьзнаш» поэмехь авторо гайтина нохчийн юьртан дахар, цигахь дехачу адамийн амалш, гІиллакхаш. Иштта гойту гІиллакх-оьздангаллин гурах ваьллачо кхуллу зуламе хІуманаш. Харцонна, стага стаг аьшнаш варна дуьхьало яр тІедужу къоначу Кесийрина. И хала гІуллакх йоьІан изгІазчу белшаш тІехь дитинчу нахана бехк буьллу авторо. Вийначу шен вешин чІир ю йоІа лаха дагалаьцна, ткъа адамашлахь:

ЧІирана, юкъ йоьхкуш,
ДІахІотта вацара цхьа а...
Вагийнарг вацара
Тахана, «со»» – аьлла, вола...

Поэмин турпалхочун Кесийрин куьйга иэшайо харцо, къизалла.

ШолгІачу «Шина тобанан монологаш» поэмин турпалхой бу Сонталла, Тешнабехк, Къизалла, Сутаралла – цхьана агІор, Оьздангалла, Вошалла, Къинхетам, Комаьршалла – вукху агІор, шина

тобанехь лаьтташ берш. ХӀара дуьне кхоьллич-хьана гуттар а дуьхь-дуьхьал гӀоьртина лаьтта и тобанаш. Царех:

Цхьаъ гӀерта, дахаран
Хьаьркашна дашо варкъ дилла,
Ткъа важа – дуьне а
Даржийна, кога кӀел дилла...

ХӀокху монологийн чаккхенехь ешархочуьнга кӀоргтера ойла йойтуш ду хӀара хаттар:

ХӀун хир ду, бакъонан
Хир хаьдда, кхачийна гӀора,
Де тоьлла, харцоно
И шена хӀоттийча гора.

Цхьа Дала дӀаэцарг!
Бакъонан буйнара ваьлла,
Дуьненна ца къарлуш,
Зуламийн лууре ваьлча?..

Дикаев СаьӀидбекан поэзи догдикаллах, массо вайнашна, Даймахке, Ӏаламе болчу доза доцчу безамах юьззина ю. Цунна тоьшалла ду хӀара могӀанаш. Цара шайна чулоцу дерриге а: сатийсамаш, хиларна мел кхоьруург:

Дуьненахь ларо ницкъ гулбелла
Тахана, адам, хьан долахь.
ХӀун хир ду, къинхетам хьулбелла,
Хьоьгара гӀалатло ялахь?..

Х1ун хир ду, г1а-т1амарш оххийна,
Зезагаш, ца г1овтта, иэгахь;
Ч1иркъечу йочано кхоххийна,
Дуьне шен дахарах хьегахь?...

Хьан вуонан кхерамо Iадийна,
Iаламо мохь-орца алахь;
Х1ун хир ду, ахь ирсах хадийна,
Бехк боцчу беран мохь балахь?..

Бурчаев Хьаьлим
Ибрагимов Лоьма

ДАЙМАХКАХ ОЙЛАНАШ

САН ДЕХАР

Дахарехь коган лар йоцуш,
Тилкхаза ваьлла со лелахь,
Сан дегIах къинхетам боцуш,
Зама, ахь сийна цIе елахь.

Хьарамло, ямартло лоьцуш,
Шалхонца бIаьргийн нур делахь,
ЦIеран нур лаьтте дIаоьцуш,
Зама, ахь со бIаьрзе велахь.

Даймахках хийца йиш йоцуш,
Суна чохь мерза са лелахь,
Лаьтта тIехь кхин рицкъа доцуш,
Сох некъан кIарлагIа елахь.

ДАЙМАХКЕ

Сан Даймохк,
Хьан ву со,
Хьан дегIан тIамарах ваьлла.
Цхьа цIий ду,
КIеж туьйсуш,
Вайшиннан пхенашкахь кхехкаш.
Ненаца аз товжош,
Аганан илли ахь аьлла.
Мерзачу набаро
Iехийна, хьан марахь техкаш.
Шелвелча, со вохвеш,
Хьайн дегIан йовхо а елла,
Хьаьстина, дог эцна,
Некъ хьоьхуш,
Ваьккхина новкъа.
Мацвелча, вузийна,
Хьайгара комаьрша делла,
Куьг лаьцна, гIаттийна,
Валийна дахаран шовкъе.
Сан Даймохк,
Баркалла
Хьан цIарах кIезиг ду ала.
Суна и ца хетта,
Кхачаме
Дагна ма–хетта…
ХIора хьан дегIан чо,
Дагис–кха, дешица кхала,

ДІа ца вовш,
Хьох хьерча
ДІо маьлхан серлонах кхетта.
ХІай латта,
Даймехкан куц долу,
Сий долу латта,
Сан кого кхоамца
Хьан дегІан хІора цинц хьоьшу.
Дог сецна вужур техь
Хьан дуьхьа,
Йиш йоцуш гІатта?
Дайн цІийца хьанделла,
Хьо доцург,
ХІун дарба оьшу?
ХІун бахам,
ХІун марзо яра сан
Хьол арахь леха?
Хьол мерза хІун гур ду
БІаьргашна,
Хьох хера ваьлча?
Харц хир ду,
Варкъ тесна,
Сан деган готтачу хьехахь,
«ДАЙМОХК»! – и доккха дош
Язделла карор дац аьлча…

ЛАЬТТАР Ю ХІОККХАХЬ

Кхолламо готтачу
Дуьненан чухчаре хьийзош,
Йилбазийн пІелгаша
Ирйина ка-маІарш къийзош,
ДегІаха дІакъасто,
Йисина син-оьзиг ийзош,
Яьхнера Нохчийчоь,
ТІехьдоцчу къиноша хьийзош.

Шалхонца кхийдачу
Шеконех синхьаам боцуш,
Лерг диллал тешамца
ЛадогІа цхьа кхане йоцуш,
Яхь йолчу дегІах чекх
Луурийн сагайтар доцуш,
Яьхнера Нохчийчоь
ТІекховда къинхетам боцуш.

Болатан тІум хилла,
Дахчинчу дегІан са детташ,
Дилхала йийшина,
ХьегІачу чевнийн даІ Іеткъаш,
ХьогІан бІаьрг боьгІначийн
Сагийсам кагбина лаьтга,
Нох тассал - кхин доцу,
Турпалчу Даймехкан латта.

Малхбале, малхбузе,
Букъ сеттош, суждане хIуьтту,
Хьан сийдеш, дуьненан
Кийрара довха аз гIуьтту,
Къийсамийн аганахь
Къонахий кхиийна латта,
Хьан дегIан кхолламан
ДIадевлларш ца хилла атта.

Стигланийн шораллехь
Кхозучу хьан тхевнах летта,
Баланийн буйнара даьллачу
Сина ма-хетта,
Хьан ойла хьаьстина,
Лепар ду седарчийн бIаьргаш,
Лам-корта айбина,
Хьо маьрша хьоьжур ю цаьрга.

Зевнечу иллеша
КIажаршца дуьйцина кочар,
Хьакъдина, замано
Нохчийчоь даима хIоккхехь,
Лаьттина, лаьттар ю
Доьналлехь дуьненал йоккха...

* * *

Дуьне хьоьстуш,
Іалам хелхадуьйлу.
Стигла екхна,
Йоцуш марха, дохк.
Дийно-дийно
Хазлуш, серлаюьйлу
Сан Нохчийчоь –
Лаьмнийн маьрша мохк.

Къаной санна,
Къоьжа кортош даьшна,
Лаьмнаш хьуьйсу,
Мехкан терго еш.
БІаьргаш керчош,
Йоьду зама хьаьшна,
Денлуш, хазло
Лаьттахь ирсан беш.

Ялташ кенахь,
ХІордан тулгІеш санна,
Мохо ловзош,
Кхерста генна дІа.
Стиглан корехь
Дашо зІаьнарш Іаьнна,
Маьлхан беснеш
Елакъежаш Іа.

Районная библиотека
Итум-Калинского
муниципального района

Нанна санна,
Хьуна бIаьра хьоьжуш,
Ойла хьаьий,
Хьоьца екъало.
Хан хазаллех
Дешна дуьне оьхьуш,
Нуьрах Iений,
БIаьргаш деладо.

Хьан суьйренаш
ЦIечу дарех йогуш,
Дагах хьаьрчий,
Лаьттахь юьйлало.
Iожа басах
Анайисташ тоьгуш,
РегIал тIехьа
Малхо некадо.

Сомах, гIенах
Хьан марзонаш уьйзуш,
Шедаг хуьлий,
Синпха лекхало.
Даго хьога
Кхобу безам буьйцуш
Соьга керла
Илли алало...

* * *

Сан даймохк, нагахь со
Хьан дуьхьа ца винехь нанас,
Човхаве, экхаве,
Хьайн лаьттахь лар йоцуш, пана.
Дехарна жоп доцуш,
Хьайн лерехь бехказло йийца,
Ас биъна хьайн накха
Мерах чекхтасийта цӀийца.
Нагахь со хьан къинойн
Хьокъалахь, ког хӀуьттуш ваьхнехь,
Ма делахь, ма делахь
Хайра со да волчу даьхнех.
Нохчийчоь, хаалахь,
Хьан кӀентий бац хьуна царех,
Дуьненан бахамо
Ӏехийна, хьо юхкучарех...

* * *

Нохчийн лаьмнаш –
Къонахаллин онда мукъ.
Пепнийн куйнаш
Уьйуш, сетта сийна дукъ.
Сан дай, дедай
Баьхна, кхиъна шира юрт –
Деган пенах
Кхозуш деха сирла сурт.

Хьан суьйренаш –
Хьан хазаллех тардала
Гергахь, генахь
Сан хIун дара, ГIоьрдала?!
Лаьмнаш лоькхуш,
Мерзах дека юьртан зов.
Малх а, техкий,
Беснеш ягош, орцах бов.

Хьан буьйсанаш –
Лам тIе хиъна беттаса.
Седане цхьаъ-м
Дуьйцу цо шен маттаца.
Ломан лерехь
Iенаш, дека Ахкан хиш,
Лакха юккъехь
Пондаро а уьйзу йиш.

Арахь, генахь
Лоррий хотту: «ХIун ду цIахь?»...
Хьалха санна,
Ойла хьайца хьоьсту ахь.
Кхолламо, шен
Некъаш тоьгуш, вигарх дIа,
Хьан марзо
Сан деган меттан буьххьехь Iа.

Хьан уьйтIара
Лаьмнийн ков а диллина,
Лаьтта, байбеш,
Ара ког а биллина,
Чаккхе йоцчу,
Кху дуьненан некъашкахь,
Зама хоьхкуш,
ГIиттайой вай-м чонан къахь...

Зама уьду,
Бергех летош сийна суй.
Хаьа, синтем
Боцу иза чехка юй.
Винчу юьртах
Ваьлла дикка леллера,
Саццал зама,
Жимма гIел а веллера…

* * *

ВорхI ломан тIехьахь а,
Дуьненал дехьахь а,
Суо воллу нохчо ву со.
Дакъаза валахь а,
Самалха далахь а,
И суна диц ма ца ло.

Наб кхетча, гIенах а,
Хан йоцчу хенахь а,
Байттамал! Нохчо ву со.
Стигла бохь кхачахь а,
Буйннал бен вацахь а,
Тамаше нохчо ву со.

Хьолан да велахь а,
Къен-миска велахь а,
Суо воллу нохчо ву со.
Дахаран гонехь а,
Диканехь, вонехь а,
Ас кхин цIе ца лелайо.

ЦIелетта багахь а,
Малх кхетта къагахь а,
Нохчийчоь – Даймохк бу сан.
Хьан хIуъу бахахь а?
Со лахь, со вахахь а,
Ду иза сан дегIан са.

НЕНЕ

«Къанъяллалц яьхна кхерч
ДІатаса атта дац», - бохуш,
Хьо еха лаьмнашкахь,
Яьхначу, кхиъначу юьртахь?
Генара,гергара
Некъ эцна хьаша-да вогІуш,
Комаьрша, дог цІена
Хьаша тІеэцначу кертахь.

Мел хаза хан яра –
Дахарехь йицлойла доцуш:
Цхьатерра, хІусамехь
Барт болу доьзал а кхиъна,
(Деноош-м д!ауьдура.
Йист йоцу марзонаш оьцуш)
ДІа Іара, там хилла,
УьйтІарчу дитта кІел хиъна.

Шун берийн куьйгашца
Хьанала къинхьегам гора,
Яхь-гІиллакх, сий-ларам –
Уьш дара дегнашца лелаш.
Дахарехь хьаштхиндерг
Дас, нанас берашка лора,
Хьехамийн аз гІиттош,
Олура: «Варийлаш, бераш»...

Вайн кертах болу некъ
Кхолламо гаьннашка боькъуш,
Цхьцщанхьа кхийсина,
Вай хIинца цхьацщанхьа деха.
Хьо цигахь цхьаъ йиси,
Буйнаца юткъа гIаж лоьIуш,
ДIадевларш марзонца
Ойланийн бIарлагIашлахь лиэха.

Кхехкачу дахаран
Лекхалун мерза аз дезна,
Да-миска Iожалло
Хеназа вадийра шеца.
Геннара, забарпща
Мохь бетташ, массарна езна
Ден йиша кхин ягIац
Самукъне «Гу тIера Деца»

ГIа санна, теxкина,
Со а кху сайн гаьн тIехь веха,
Заманан лехамаш
ДогIанах белшаш тIе Iенаш.
Тем боцу ойланаш
Тнйналлехь лехкало цIехьа,
Вайн жима юрт толлуш,
ТIегулдан ширделла гIенаш...

Дитта тIехь гулделла
Дог цIена хьозарчий санна,

Йиш-ваша, гергарнаш,
ДIадевлларш дегнашца соьцуш,
Вон-дика деанчохь
Гуллoвай к!еззигчу ханна,
Кхуьуш я ца кхуьуш,
Жим-тIамма марзонаш оьцуш.

ХIун дер ткъа, иштта ю
Минотан тем боцу зама.
Массо а дIахьаьдда,
ДIаседда и лаца г!ерта.
Замано-м йиълараxь
Шен каде берг туьйсу пана,
Лаамийн дехаршца
ЙогIуш я ца йогIуш берта.

Йиш-ваша дицделла,
Дог цаьрга ца кхийдаш цкъа а,
Цхьа де дIа ца доьду,
Тешалахь, хьомсара нана.

Ас сайна даьссаниг
Ца лоьху дахаран дакъа,
Диканна дог гIуьтту,
Иэхьан къих ца ваггал кхана.

...Бер санна, хьаьстина,
Доккхачу дехаре ваьлла,

Юха а ас хьоьга:
«Со волчохь Іахьара», - олу.
«КІанъяллалц яьхна кхерч
ДІатаса атта дац», - аьлла,
Сан лаам ца лоруш,
Хьоьгара и цхьа жоп долу.

ДОЬНАЛЛА ТУЬЙЛИРА

Герзийн дур лилхира,
Нанойн бIаьрг билхира,
ТIамо са Iийшира,
Нохчийчоь хьийшира.

Чевнийн даI Iийжира,
Жил-Iалам тийжира,
Баьрзнаш тIе хIиттина,
Чарташ а г!иттира.

Бехк боцург вуьйжира,
Бен боьхнарг вуьйхира.
Кхолламан кхийсарша
Къам пана кхийсира.

Ямартло евзира,
Харцонах левзира.
ЦIийлахь ког хIоьттина,
Къизалла гIаьттира.

Са доцург вуьйжира,
Дог доцург вуьйхира.
Синпхенаш дуьйлина,
Доьналла туьйлира...

ЦХЬА ДЕХАР

Нохчийчоь, къематан къизаллин кхерчахь,
Дукъаделла, сакъуьйлуш, йогучу дийнахь,
ГIо доцчу орцанца хьан дегIах хьерчаш,
Коган лар ца херъеш, со хьоьца Iийна.

Хьан лаьтта хIоьттинчу тезетан кертахь,
Стигланаш кадамца йоьлхучу дийнахь,
ТIулг хилла, шога шад легашка гIерташ,
ГIийлачу доIане хIоьттина Iийна.

Iожаллин когашкахь син чархаш лоьхуш,
Кхийдийна хьан лаьттан готтачу кийра,
Вовшашка мотт боцчу дагара оьхьуш,
Вайшиннах цецдаьлла дуьне а Iийра.

Болатан доьналлех ахь дуьзна терза,
Ца гIерта дуй-дешан чIагIонца дотта.
ЧагIалкхаш цIогIанах хьан цIарах терсаш,
ХIоьттина хьегIа сан лергара потт а.

Цхьа дехар дар-кха сан, Нохчийчоь, деккъа:
Хьайн некхах векхна со ца хеташ хийра.
(Дахаран хьаша ву, хедар бу некъ а),
Со-миска тарвелахь хьайн деган кийра.

ХIУН ХИР ДУ

Дуьненахь ларо ницкъ гулбелла,
Тахана, адам, хьан долахь.
ХIун хир ду, къинхетам хьулбелла,
Хьоьгара гIалатIло ялахь?..

ХIун хир ду, гIа-тIамарш охкийна,
Зезагаш ца гIовтта, эгахь,
ЧIиркъечу йочано кхоххийна,
Дуьне шен дахарах хьегахь?..

Хьан вуонан кхерамо Iадийна,
Iаламо мохь-орца алахь,
ХIун хир ду, ахь ирсах хадийна,
Бехк боцчу беран мохь балахь?..

Атта-м дара тийна дахар,
Къонахчо и волуш лацац тIе –
ГоштIехь зама хелхаяха
ГIуьттуш волчо хIора керла де.

Мукъам байна, тийна дахар
Декъазчунна къийса важап деш,
Къонах кхерста дорцан кIуьрехь,
Маьлхан мерзийн зевнаш лехьадеш.

Кхин хир варий, къонах воцург,
Мархийн мокха ковра лаьллина,
Дорцан шийла синпха лоьцург,
Сийна бІаьсте ело, йиллина?

Текъам боцу перза доьхкуш,
Деган Іийжам къайлах шена ловш,
Іуьйрре гІоттий, гІад-юкъ йоьхкуш,
Даста воьдург керла гечо-ков?

Хезний шуна, велла олуш?
И-м бакъ даций, хІора ваций леш-м:
Къонах лечкъий, къайлаволу,
Шен меттана нанас къонах веш.

ДегІан, куцдан сибат хуьйций,
Керла къонах лаьттахь волало.
Ткъевне хиларх, коча лоций,
Цо кхин некъаш листа доладо.

Цо ца лоцу тийна дахар,
Мерза хиларх, атта хиларх тІе,
Керла зама хелхаяха
ГІуьттуш волчу, хІора керла де.

КХО ГІАД

Адамаш - хІу ду и,
Лаьтта тІе кан дебо тесна,
Дукхахдерг ден а лой,
Малхехьа гІад кхийдош, хьекъа.
Наггахь дерг, цхьажимма
Лаьттах шен орам-га хецна,
Дендала ницкъ боцуш,
Дуьсуш ду кхолламе текъа.

Кхиъна гІад-м дІалаьтта,
ДогІанца, йокъанца къуьйсуш,
Сатуьйсуш, шегара
Хьийкъина кан-буьртиг бекъа,
Хьегна дерг, дайна дерг
Дахаран баркаллех хуьйцуш,
ДІакхачо шен некъан
Чаккхенан сийлаллин дакъа.

Наггахь цхьа гІад хІутту,
БІаьргашна ца гинарг оьхьуш,
Инзаре боккха кан
Кхиийна, дазделла, теІаш,
Шен ницкъан турпаллех
БІаьргбуьзна, дуьне цецдохуш,
Дозалле кховдийна,
Ца хестош шен шуьйра некъаш.

Дависа! Кхааннах
ТІаьххьарчу ялтин кан оруш,
Сайн ницкъах хьекъийнарг
Канашкахь дахаре хьарса,
Лаамийн дарц тийна,
ТІаьххъарчу некъа тІе волуш,
Там хилла, гонаха
БІаьрг тоха, гулдина бІаьрса.

* * *

Керла де доладо Іуьйрено:
Малхо шен динна нуьйр туьллу.
Дахаро некъан дур дуьллу
Буьйсане, керлачу суьйрене...

Де худий, кхачадо суьйрено,
Буьйса-м шен набарна Іуьллу.
Сирбелла дерзан хІур буьллу.
Шовкъ йойу дахаран туьйрано…

Даима и иштта хилла.
Дахар шен некъах ца тилла.
ХІиллане амалш ю цуьнан...

Даима и иштта хилла.
Девзаш ду дахаран хІилла –
Къурд-м олу ца къарлучунна...

* * *

Бохь лепаш, чо лепаш -
Хаза-м бу коьртара куй.
Коьртана-м ца Іебаш,
Хийламмо кхуссу шен туй.

* * *

Чо боьжна, мас йоьжна
Хье-бІаьштиг-м тилла,
Дахар кхин ца хьаьжна
Чу хьекъал дилла.

* * *

Сан деган иллеш дац
Iамийна, ког тоьхча, кхера.
Уьш, довлуш, дуьссур дац,
Харц Солтин вортана тIера.

* * *

Хилийта эзар шо дуьненахь доккхург:
Дахар дац валлалц бен доцург.
Iожаллел тIаьхьа а цIе карлаяккхал,
Коган лар кху лаьттахь йоцург...

* * *

Ца оьшу дог доцу дикалла,
Ца оьшу шовкъ йоцу илли –
Ца эшахь, ницкъ ца беш дитал и,
Ца кӀамдеш, шен меттахь Ӏилла.

* * *

Хьалдолчу, товшдолчу
Духаршна, жовхӀаршна юккъехь,
Беркъа дог, сет санна, къеста.
БӀаьрг хӀутту, куц долчу
ДегӀана тӀехтуьлий юххех,
Чам байна, ойланаш леста...

АДАМ ДУ СО

Лаьттан накха биъна,
Дуьне дацош, кхиъна,
Кхерчан цхьана цIийнах
Адам дай со-м, дийна.

Пурхан ирхо йоккхуш,
Аха, ирзо даккха,
Iуьйрре араваьлла,
Со сайн новкъа ваьлла.

Оьшург хир-кха, аьлла,
ДоьгIна, кхиъна даьлла,
Синтар хазло бIаьста,
Зазахь патIарш достий.

Тамаш, товраш лоьхуш,
Атта дуьне доьхуш,
Меттахь, набарх летта,
Со ца Iийна, ветта.

Кийра эрна Iоьхуш,
ДегIах чекх са оьхьуш,
Кху дуьненна хьаьхна,
Вай хIун дора даьхна?..

ЙОЬХНА IУЬЙРЕ

ДегIах чекх ийзадеш гIайгIане мерзаш,
Сауьйзуш доркъана мох тийжа арахь.
Дазделла, букъ таьIна ойланийн терза
Шеконийн сингаттам хьулбина Iара.

Буьйсанан хир хаьдда, серлонгахь ешна,
Къематан де хьийза, тIам бетташ, лаьттахь.
Кхайкхаза беанчу балано хьаьшна,
Лазийна, Iуьйренан тийналла ятттIа.

Хье-тIамарх чекхдуьйлу маьхьарий цIийзош,
Къизалло челакха кога бохь боьгIу.
Нохчийчоь де эшна, де доьхна хьийза,
Хьесталуш, Делера къинхетам боьхуш.

Кхиэл йоцуш, бехк боцуш хьогIан кхаж баьлла,
Нохчий бу дуьненан машаре лоьхкуш.
Ца хоьтту: хьаьнгара, хIун гIалат даьлла.
Даймехкан марзо ю шад бина йоьхкуш.

Дакъаза ма даларг, са мере кхаьчна,
НеI еттарх, орца дац набарха долуш.
Тилкхаза яьллачу харцоно хьаьшна,
Йожийна бакъо яц багах дош долуш.

Къовзабеш, кховдийна тIаьххьара кана,
Рицкъанаш, буй къовлуш, кхачийна махкахь.

Лаххьийна, цхьа инса ца дуьтуш, кхана
Нохчий бу кечбина махкара лахка.

Меттара гIовттийна эгIаза бераш
Дерзинчу догIмашца шайн нанойх хьерча.
Эпаже кадетташ, ирсан цинц церан
Кхоамца лестабо богучу кхерча.

КIур бина, муьстачу меттан чан туьйсуш,
Хьийзачу эпсарийн герзаш тIекъерза.
Тхов боцуш, кхерч боцуш тIейогIу буьйса,
Стигланех Iийдалуш, дорцан ткъов серса.

Ца вуьтуш схьаэца ахьаран кана,
Букъ берзош, ма-хуьллу сихо е, бах-кха.
Лаххьийна, цхьа инса ца дуьтуш, кхана,
Нохчий бу кечбина махкара лахка.

Текхаргах таръелла, некъе сатесна,
Шерношташ кечъелла малхбале тиэкха,
Хирцинчу кхолламийн ларчанаш эцна,
Аккхачу мехкашна син-чархаш йиэкъа.

Хардангийн кийрара Iаьржа кIур туьйсуш,
Уьш, некъан лол тега, эмалкех терса.
Лаг лаьцна, синош шен кхеманца Iийша.
Гуран Iад дуьйлина, Iожалла къерза.

Ча санна, даръелла, мерах шок етташ,
Шелонан кийрара тIеIеткъа чилла.
Къематан де догу, сийна суй кхетта,
Деанарг тIехь йоцу жирга цIе тилла...

Каш доцуш, барз боцуш вуьсур ву хийла,
Верзина, акхачу аренийн долахь.
Малхбузе хьажийна сатийсам муьйлуш,
БIаьргийн нур, азделла, дуьсур ду кхола.

Шаьш готтехь къийлинчу зоьпарех девлла,
Синош цIа уьдур ду, яххьаш ца оьхьуш,
Массо а кIотарахь, массо а эвлахь,
Дайх, нанойх йисина ков-керташ лоьхуш

Синчархаш эгначу аренийн панахь
Мохо дой хоьхкур ду, дорцан къахь луьйсуш.
Йоьлхур ю, йишхаьлла, Нохчийчоь-Нана...
СаIуьйшуш тIекхийда маьттаза буьйса...

Каш доцуш, барз боцуш вуьсур ву хийла,
Верзина, акхачу аренийн долахь.
Малхбузе хьажийна сатийсам муьйлуш,
БIаьргийн нур, азделла, дуьсур ду кхола

Шаьш готтехь къийлинчу зоьпарех девлла
Синош цIа уьдур ду, яххьаш ца оьхьуш,

Массо а кIотарахь, массо а эвлахь,
Дайх, нанойх йисина ков-керташ лоьхуш.

Сшечархаш эгначу аренийн панахь
Мохо дой хоьхкур ду, дорцан къахь луьйсуш.
Йоьлхур ю, йишхаьлла, Нохчийчоь-Нана.
Сатуьйшуш, тIекхийда маьттаза буьйса...

* * *

Цхьанхьара-м къайллаха
Церг йоьгIна, дахарна тиэбаш,
Цкъа цунах катоха
Кечделла, лечкъа цхьа де.
Дахаран гIад кхадарх
Iожалла хуьлуш яц Iебаш:
Цо циггахь туьллуш ю
Стагана шегара цIе...

ГIиллакх я доьналла,
Мах боцуш, кхоамза дохкахь,
ТIаьхьено, багара
Дош къуьйлуш, шен маьIна до.
Ледарло, доьналла,
Хан тиларх, диц ца ло махкахь:
Заманан саьхьарчу
БIаьргашна дерриге го...

Шераша хан хьаьшна,
Цкъа мацца да дагалаьцна,
КIентан юьхь ягаеш,
ТIехтохахь дех дисна иэхь,
Ша велла дIаваллалц,
Шийлачу шан-тIулгах сецна,
Цунна и Iеткъар ду
Даима жимчу дагехь.

Цо иза вуьтур ву,
Кийрара дала дог доцуш,
Нийсарша дай буьйцуш,
Юьхь морцуш, хьерчар ю цIе.
Цхьана а кIантана
Дуьненан марзо ша оьцуш,
Керта ма догIийла
Дех дисна иэхь карон де.

* * *

Гиний шуна, бегаш боцуш,
Цкъа а тидам биний аш,
Лаьттан цІенкъахь сиз-лар йоцуш,
Когаш текхо ІиндагІаш?

Мохо., цІийзаш, яьсса лоькху
ГІа-буц йоцу аренаш.
Еккьа куйнан бакъо йоькъу –
Ша техь шийла маренаш...

Халахета верас воцуш,
Тезет - баьсса кадамаш,
Кешнийн кертахь лахьта доцуш,
Са чохь, делла адамаш.

МА ТОЬЪНА, МА ХЬАЬХНА

Герз буйнахь, кIелошца вовшашна тебаш,
Адамаш. вай хIун до, стенах ца Iеба?
Ца тоьъна, ца хьаьхна, коьртан хье къуьйлуш,
Герзаша еттачу вотанийн куьйла?

Кхерамах догучу бIаьргаш чу хьаьжна,
Буоберийн къиноша ойла ца хьаьшна?
Эхинехь хьаьъначул къинхетам боцуш,
Адамо адаман син пIаьлдиг лоцу.

Дарделла, вай стенга сихделла кхача,
Некъ мел бу Iенадеш цIийн Iоврийн тача?
Шен чомахь бIаьсте а йитий вай яла,
Витий вай маьрша стаг чу-ара вала?!

Даймехкан юьхь-дуьхьал ямарт ца къерзаш,
Дитий вай цо къуьйлу чов-лазарш дерза?
Ма тоьъна, ма хьаьхна, коьртан хье къуьйлуш,
Герзаша еттачу вотанийн куьйла...

ТIЕ МА ДА ХЬО

ТIе ма да хьо,
ГIизби ваьлла лелар,
Хьаставелла,
Дог ца догIуш велар.
Iехавелла,
Тешам боцчух тешар,
Хьераваьлла,
Латта эрна хьешар.
ТIе ма да хьо,
Аьлларг аьлла доцуш,
Доьша даар
Бен, кхин гуьнахь доцуш,
Каро лаарх,
Коган тача доцуш,
Дуьне даар
Велла, дийна воцуш...

* * *

Дуьнен тIе ваьллера –
ХIиицца.
Пхийттара ваьллера –
ХIинцца.
Гlеметта а хIоьттира –
ХIинцца…
Тешийнарш моьттира –
ХIинцца...
Къоьжалло хьулвина
ХIинцца.
Кадаьлларг гулдина
ХIинцца.
КIант вуьту сайн метта
ХIинцца.
Къаравели, со кхетта
ХIинца…

ТIАМАХ ЛОВЗАР

Хьаьлхина, шайн синош хадийна,
Маьхьаршца, урамаш Iадийна,
Бераша тIеман сурт хIоттийна,
Дохк санна, ченан кIур гIаттийра.

Цхьаммо шен герзан лаг узура,
Кхин, ваържий, аркъала вужура,
Йийсаре валийнарг воьхкура,
Чов таръеш, меженаш йоьхкура.

Цхьаъ керта йисттера тебара.
Бешахь верг голаш тIехь хиэбара.
Массарел жима цхьа пекъар а,
Виъларахь ченала тиэкхара.

Дитта кIел, IиндагIе лахвелла,
Бераша лелош дерг къахьделла,
Ког боцург берашка хьоьжура,
И ловзар цунна ца оьшура.

Куьйгашна ши Iаса хIоттаеш,
Царна тIе дегI а гIаттадеш,
И цхьана кога тIе велира,
Кийрара доккха са делира.

БIаьргеха хин-тIадам белира,
ТIевахна, цо цаьрга элира:

– Баккхийнаш цу тӀамах левзина,
Цо бина дика болх бевзина. . .

Паланаш, вайнярташ йохийна,
Хийла да шен кхерчах вохийна,
Доьзалаш бисина дай белла.
Вайн наной хеназа къежбелла.

Варийлаш, тӀамах ма ловзалаш,
Цо вайна деанарг довзалаш! –
Ког боцчо шен къамел сацийра.
Берийн гӀар-гӀовгӀанаш дӀатийра...

* * *

Цхьаммо-м «хIорст!» бехира,
Букар бохь эхира,
ЙоI хелхаехира.
Къайлах дог дехира.
Ловзаран хьеречу гонехь
Баьрчан гIант къийсинчун,
Кураллех сийсинчун
Коган лар яйнера,
Вацара, (вайнера),
Махкана доьссинчу вонехь.
Куьг хьокхий, велаво,
Баланийн эла во,
Замано лийсинчу
Къайленех тийсина,
Чолхе ду дахаран некъаш.
Са мере кхачадой,
Хелхар цкъа лацало,
Эхь-бехкан кхардамах
Вадарх ца валало –
Ца бойту дахаро бегаш...

ЦА ДЕЛЛА

Хьо дарцехь шелделла,
ГIайгIанехь гIелделла,
Iхьор доцуш, мацделла,
Хи доцуш, хьагделла.
Дуьненан къа доцуш,
ГIо лаца да воцуш,
ШелгIано Iовжийна,
Саготте хьоьзийна.
Бехк гайта кхиэл йоцуш,
Шеретан шай лоцуш,
Iаршмайда гатйина,
Хьан бакъо харцйина,
Ца дала, кадетташ,
Къурд бина садетташ,
Эзарза ца делла,
Эзарза денделла!..

ИШТТА ДАЦ И

Делан дуйнах чIагIо йина,
Дийца сецца бакъдерг ду сан:
Иштта дац и... Со ца вина
Барзо кIезий динчу буса.

Жирга берзан буьйса эцна,
Со ца веъна дахар цеста.
Ас кху лаьтта Iуьйре хецна
Маьлхан дийнахь дахар хьеста.

Со ца веъна кху дуьнена,
Пусар доцуш бакъо хьеша,
Зоьртал хиларх, цхьана дена,
ГорахIуьттуш, велакъежа.

Со ца веъна ши куьг лаьцна.
Карахь-куьйгахь доцуш, тиэкъа.
Сан гуьйрено, тIемах тесна,
Иман-беркат деъна диэкъа.

Оьшучунна, чIагIо йина,
ХIитта дийна тешаш бу сан:
Бакъ ма дац и, со ца вина
Барзо кIезий динчу буса...

АДАМАШ ДАЦАРА

ХоьгӀан ткъов дегнашна хӀоьттина,
ДӀатаръян кхин меттиг бацара,
Даръелла, юкъ йоьхкуш, гӀевттина,
Акхарой евллера бацала.

Гонаха бӀаьрг боьгӀна, бахара:
– Хьовсийша, кху махкахь, цӀинделла,
Ког хӀуьттуш, зовкх хьоьгу дахаро,
Паланаш, ярташ ю екхаелла.

Малхо шен Іуьйренаш лийчайо,
Зезаго юьйцина аренаш.
Шад хӀуьттуш, кхин дӀа ца дийцало,
ДӀатетта таро яц кханенаш…

Цара шайн цхьа пхьола этира,
Іадийна, син-милкаш хедаеш.
Стигланийн кийрахь мохь бетӀира,
Кхоьлинчу маьлхан бӀаьрг бегабеш.

Букъ аьгна, горга гуо керчабеш,
Белхан шовкъ йолийлира кхераша:
Хазалла шайн кийра хьерчаеш,
Деман дарц тийсира хьераша…

Мерцина, чим бира гІаланех,
Ярташка Іаьржа ун тийсира.
Нохчийчоь йоьттира баланех.
Дай белла дисинарг къийсира.

Цецвоккху, малха мотт шарбелла,
Уьттазза юьхь-сибат хуьйцура, –
Акхарой ярий уьш-м, даръелла,
ХІан-хІа, уьш адамаш-м дацара...

Мерцина, чим бира гІаланех,
Ярташка Іаьржа ун тийсира.
Нохчийчоь йоьттира баланех.
Дай белла дисинарг къийсира.
Цецвоккху шалха мотт шарбелла,
Уьттазза юьхь-сибат хуьйцура –
Акхарой гпжй уьш-м даръелла,
ХІан-хІа, уьш адамаш-м дацара...

ПОЭТАХ ДОШ

Байташна дош даста,
Тийналле вуьйлуш,
Поэто гатдина
Ойланийн са.
Іаламо литтина
Хазалла муьйлуш,
БІаьргаша латийна
ТІехь доцу къа.

Урх хецна, мох санна,
Дин-ойла хоьхкуш,
Дуьненан доккхаллехь
Тийсина гуо.
Стигланаш кхолийна,
Мархаш дІалоьхкуш,
Лаьтта тІехь яржийна
Маьлхан серло.

БІаьргех хиш Іийдалуш,
Чам байна, аьлла,
Бехк боцуш, адамийн
Іенначу цІийх,
Даге куьг кхийдадеш,
ГІайгІане ваьлла,
Яздина иэхь дайна
Доьхкинчу сийх.

ГIо эшнарг узамо
Ийзавеш хезна,
Цо орцах гIаттийна
Даг тIера дош.
Кханенна ког билла
Лар тега дезна,
Некъан дар диллина,
Ирхеш ятош.

Буьйсанна баттаца
Къамеле ваьлла,
Куьйгаш а стиглане
Кхийдийна цо.
Аз дижош, дарбане,
Мерза дош аьлла,
Коьртана куьг хьокхуш,
Хьаьстина буо.

Малх бузуш, суьйренца
Сийна суй тоьхна,
Безаман алуно
Дагийча дог,
Сихвелла, йозанан
ГIирсах катоьхна,
Байт кхолла, шовдане
Байбина ког.

Лам-аре яржийна,
БIаьстенца къагош,

Комаьрша кхоьллина
Даймехкан сурт.
Урамаш, майданаш
Зезагах ягош,
Хестийна ша вина,
Кхиийна юрт.

Генара, гергара
Ойланехь лехна,
Байташка дерзийна,
Къайленаш гуш...
Поэташ, мокхазан
Дахарах баьхна,
Кхерчахь цIе ягийна
Деган суй луш...

* * *

Кхаьчначух ца Iебаш,
Геналле кхийдаш,
Вай деха, кханенга
Iалашо лоьцуш:
Цхьаъ вуьгу дахаро,
Логан шад Iуьйдуш,
Ткъа важа гор тиэкха,
КхидIа ницкъ боцуш.
Цакъарлург дIагIерта,
Халонаш отуш,
Некъ лаца хIиттина
Гечош а доруш.
Некъ бо цо, дIавоьду,
Ца къарлуш цкъа а,
Дола деш, тIеэца,
ЦIе тоьхна дакъа.
И, вехаш, гIелвелла,
Йиллинче кхочу,
Цо цигахь кхин кхане,
Iалашо лоцу...

* * *

Хьалха кхийда
Тача текхош,
Хийла некъан лар:
Цхьаерг – шера,
Кхиерг – дорцан,
Важа – ломан пурх.
Доккха дуьне
Инзар дохуш,
ЭтIарх буьрса гIар,
Цхьаверг вогIу
ДIа ца хоьцуш,
Халчу некъан урх:
Мохах вуьйлуш,
Дорцах вуьйлуш,
ГIиттабо цо ницкъ,
Цхьа доцчу
Декъазчунна
Буьтуш атта некъ.
Шех дуьненан
БIаьрг бузийнарг
Даржехь декъалвеш,
Лаккха, цунна
«Къонах» олий,
Зама хIутту теш.

И ДУЬЗНА ДАЬЛЧА

Замано дагардеш,
Гали чу шен денош кхуьйсуш,
Кхехкачу дахаро,
Дуьненан кхерчахь кIеж туьйсу:
Дуьххьара де доло ,
Масане дуьнен тIе волу?
Массанна кийрара
Саозар тIаьххьара долу?

Ойлано лечкъадеш,
Заманан «багара» дохуш,
Шен кхиэле хIиттадо
Дахаран билгала денош.
– ОхI! - бохуш, кийрара
Даккхийра синош а дохуш,
Дог-м Iа къайллаха
Доьлуш я сингаттам Iенош...

Тховса а, хан йоцчу,
Адам дIатийначу хенахь,
«Къоланна», сан ойла
Заманан «гали» чу кхерста:

Цу чохь ду бералла,
Ас вогIуш дитинарг генахь,
Дуьххьара чам кхетта,
Безам а'цу чуьра къеста.

Цу чохь ду ас хIинццалц
Идийна бес-бесар некъаш.
ХIун дуьсу шайна чохь,
Шайна тIехь цара ца оьхьуш?
Я текъаш, я иллин
Мукъамехь самукъне декаш,
ХIинца а цара со
Саццаза шайна тIевоьху.

Селхана дахана
Де а ду тIехула лаьтташ.
Иза а лоьхур ду
Ойлано, цхьа зама яьлча.
И-м и ду, кхин ду со
ЛадоьгIна, ойлане лаьттарг:
Цу галех хIун дер-техь
Замано, и дуьзна даьлча?..

* * *

ココ

Куралло ватӀийна,
Дозалло Ӏадийна,
Дуьненал воккха хьуо хеташ,
Дог хьаста дош доцуш,
ХьагӀ яста дог доцуш,
Кийрара этӀадеш,
ЖӀаьлин «гӀалх» – летадеш,
Ахь йинчу Ӏамало
ДӀавоьху. ДӀавало
Гулдинарг дӀахьо хьайн четахь.
Диллина де кхаьчна,
Ӏожалло лаг лаьцна,
Къиноша хьарчийна,
ДегӀан чарх харцийна,
Да волчух хадийна,
Рицкъанаш кхачийна,
Де эцнарг, дан амал доцуш,
ХӀун дисин хьан долахь?
ХӀун дисин хьан хьолах?
Дуьнено кхайкхийна,
Хьан дарже кховдийна,
Эхартан сагӀийна,
Некъ мел бу Ӏанийна,
Хьуш долу цхьа неӀалт доцург...

СО ЧОВХАВЕЛАХЬ

Дозаллех, кураллех айвелла,
Бохь лаца лекханиг ца лехна гу.
Сан даго бос баьхьна, макхделла,
Къайлене ерзийна, ца кхехьна хьу.

Ирсо цхьаъ шен корехь велийча,
Соьга а воккхавер кховдийна цо.
Я кхинверг гІайгІано гІелвича,
Сан кийра катоьхна сингаттамо.

Шайна чохь ямартло лачкъийна,
Ас бІаьргаш дахаре ца бийгІина.
Бакъоно куьг лаьцна, гІаттийна,
Харцонца ца тарлуш, со ийгІина.

Чам кхетта, марзонах ца Іебаш,
Даймахке безам а мийлина ас.
Цундела, дахаро сох тебаш,
Шен тешам байина, ца йина вас.

Сан зама, сан шерийн некъ луьстуш,
Лачъяьлла, хаалахь, сан коган лар,
Ас хьуна тІедуьллу, ца хьоьстуш,
Шен хеннахь човхийна, сайн дола дар..

* * *

Цхьаволчо, букъ тоьхча,
Таьхьашха ластадо дош,
Мокхачу лаьхьанан елахь а,
Шалхонца, юьхь-дуьхьал къежа.
Гойту цо, кепекан
Боцчу шен механа вовш.
Иштттачух, лам санна велахь а,
Хаац-кха, хIун аьлла, теша...

* * *

Давис-кха, дуьне, хьан!
Дерриге хIоъ-молха
Дахарах лардина,
Сайн кийра тардина
Эккхийта.
Цул тIаьхьа дахаре,
ДIакхаччалц эхаре,
Шен зама самукъне,
Баланийн садукъдеш,
Яккхийта...

* * *

Хиш, лаьмнаш, аренаш,
Стигланийн даренаш,
Дуьненан адамаш,
Дахаран лазамаш –
Минотан сихалло
Кадетташ, шен гурахь лоьцу.
Лаккха уьш довхачу,
Шайна неI йиллинчу,
Са лелон диллинчу,
Буйннал бен кхин доцчу
Сан деган готтенехь,
Шен-шениг схьакъедош, соьцу...

* * *

Цкъа цхьана поэто,
Байташна вешначохь,
Пачхьара дегIан цIий
Халкъана, махкана,
Ца кхоош «дIаделира».
Цул тIаьхьа цо цунах,
ЦIеххьана эшначохь,
Къонначу дахарна
Мел чIогIа дехча а,
Цхьа тIадам ца белира...

* * *

Сихо мелла,
Ойла яр а доцуш,
Дош дӀакхоссахь,
Воцуш цуьнан да.
Дохковаларх,
Дог шен бале лоцуш,
Вуьттур ву цо
Шен юьхьӀаьржо лан.

* * *

ДІо лаьтта лам харццол,
ДегІаца гулдаларх гІора,
Ца оьшу далийта
Дозалле кховдийна дош.
Ницкъал сов ницкъ баьлла,
ХІун хаьа, вожавахь гуора,
Кхачадой, дужу и,
Нахалахь, юьхьІаьржо ловш.

* * *

Ма дийца, сацийта –
Ца оьшу кхин.
Цхьа дош ма хазийта –
Эрна ду и.
Стигла бохь кхаьчнехь а,
Со бен вац со.
Багахь лом лаьцнехь а,
Хьо бен вац хьо...

* * *

Дуьненах тийсало
Дахаран ов детта энаш,
Лазарша ийзадо
Лаьттан цIий леладо пхенаш.
Гlевланга хийшадо
Набаро чам боцу гIенаш –
Зуламхой кхийсало
Шаьш дIаьвшах денбинчу бенахь...

* * *

ДӀайоьду яхъелла буьйса,
Корех чу беттан нур кхуьйсуш.
ГӀелделла седарчий хьуьйсу,
Боданах серлонаш туьйсуш,

Техкийна ойланийн ворда,
До санна,бистина корта.
Йист йоцу дуьне ду шорта,
Ца оьшу и кхачо гӀорта...

* * *

Гу тIе ваьлларг – товш,
Вердах вахнарг – вовш,
Цхьа дуьне ду хьо,
Хьан шуьнехь ду тхо.

Цкъацкъа деладеш,
Цкъацкъа бала беш,
Ахь тхо ловзадо,
ТIаккха, совцадо...

* * *

«Ас динарг, схьадал и», –
ДІадеха,
Дош – даше даьллачохь
ТІехтоха,
Беш болу дика болх –
Биталахь,
И оьшург – садала
Виталахь

* * *

ТIаьххьара кийрахь муьрг тоьхна,
Дог туьйр ду, наб кхетча санна,
Вон деънарг хьаьавзар ву воьхна
Я мерза кхаъ хир и цхьанна.

Диц ма де, ас пурба делла,
Дог юккъех, ши ах еш, декъа.
Цу чуьра нур хилахь делла,
Iожалла ма хуьлда декъал!

* * *

Гуро, шен ка тоьхна,
ДегI лаьцначохь:
«Ва орца! Ва орца!» –
Ма бетта мохь.

Даима берзан а
Ца йолу ка,
Цкъа хьаьрча
Цистинчу Iохарийн къа…

* * *

Некъ хьоьшу,
Бай хьоьшу,
Дуьненан букъ хьоьшу
Когаша.
Цхьайолчу мачаша...
Айрашца,
Кхоамза
Эхь хьоьшу.

* * *

Ткъес санна, къевкъира
Ахь аьлла дош,
Багара кхевсина,
Алу латош.
Дог Іай хьан ладоьгІна,
Меттах ца хьовш,
Шалхонца шегара
Даьлларг ца товш?
Дог Іай хьан хьацарлахь,
ЮьхьІаьржо ловш,
Да воцу, даьсса дош
Чим хилла довш?..

* * *

Цкъа цхьаммо-м элира:
«Шех лаций, яздехьа илли,
Дешан шовкъ ца кхоош,
Къонахчун локхалле виллий».
Цецдаьлла, мотт сецна,
Даго со тергал ца вора,
ОьгІазло йоьссина,
Кхин суна аьлларг ца дора...
Ца доьгІна хиллера,
Дош кхардош, и илли ала,
Диси и ца лиъна,
Харцонца дуьнен тІе дала...

* * *

Со, бере,
Шед тоьхна,
Човхийна,
Зама-дин хаьхкина вогІу,
ДІо берде
ДІакхаччалц юкъ йолу
Некъ юьхьарлаьцна.
Когаш ас,
Сайн нуьйрахь чІагІвала,
Луьйтанех боьгІу,
Архаш а,
Буй къовлуш,
Лааме дин берзо лаьцна.

Тоьар ду,
Ахь шегахь латтийна
Ницкъ-бала аьлла,
Цкъа мацца,
КІордийча,
Дино со кхуссур ву бердах.
Кхин эцна
Сан метта
Юха а боларе баьлла,
Зама-дин
Хьодур бу хьалхахьа,
Лан декош бергах...

БЕРАЛЛЕ НЕКЪАШ

Хан яьлла, буьйса а жимъелла,
Сахьто шен садеIар дагардо.
Там хилла, тIам хьоьхкуш тийналлех,
Коьрто шен ойланаш кегайо.

Минотехь масийтта некъ оьций,
Цара со массанхьа кхачаво.
Юха а бер санна, куьг лоций,
Сайн юьрта - ГIордала валаво.

Бераллин ирзешка некъаш деш,
Кегаярх, ойланаш кIад ца ло.
Дайн хилла ков-керт, сайн сийна беш
Ма-ярра юха а суна го.

Геннара буьхьара ийалуш,
Пекхийда къежделла ламанаш.
Нийсаршна сагатдеш хетало
Ирзера зоьртала къена наж.

Сан говро, берг туьйсуш, декадо
Некъ бижош хьийзина сийна дукъ.
Суьйренан гIовгIанца елало,
Басенца яьржинчу эвлан юкъ.

Канашкахь ца Іебаш муьйлу ас,
Юрт йоькъуш Іеначу Ахкан хиш.
Іаламо сан лерехь екайо
Шен башха самукъане эшараш.

Ойлано, лаьмнашкахь кхерстина,
Шен сирла марзонаш лехьайо.
Ца чехош, со хьайца хьистина,
Бералла, хьоме ю дагна хьо.

ХЬОМЕЧУ БЕШАХЬ

Ден безамна

Юха а сатийсам эцна,
Со кхечи хьомечу беша
Массо а дитта тІехь сецна,
Дех йисна куьйган лар йиэша.

Ойланаш, гена ладоьгІна,
Шерех чекх лекхалуш тийна.
Кху диттах цхьа маргІал доьгІна,
Воккхастаг там хилла Іийна.

Лорура къахьегар перза,
Сатуьйсуш, лиънера хийла,
Шен куьйган стоьман мутт мерза,
Чам тайна, кханено мийла.

На вогІу тохара санна,
Кху беша, бІаьрг тухуш, хьовза.
Рицкьанан хьанонах Іаьнна,
Безамна шех диснарг довза.

Гаьннаша, вовшех ка хьоькхуш,
Шабаршца лерехь цхьаъ дуьйцу:
Цара шайн гІа-маргІал лоькхуш,
Хетало, воккхастаг вуьйцуш.

Хьацаран дуралла кхетта,
Къинхьегам денбелла беха.
Сий-пусар латтадо меттахь
Дахаро хьаналчу нехан.

Хилийта дуьненахь воцуш,
Ас иза ирсан да лору.
Кханенна бекъа стом боцуш,
Сайн дахар хадарна кхоьру.

ИРСАН ЧО

И дара бераллин Iуьйренан генахь,
(Муьлха шо, муьлха де-м – вицвелла со).
Коьрта тIехь хьийкъинчу сан месийн кенах
Леттера кIайбелла, беккъа цхьа чо.

Сирбелла и гинчо: «Ирсан чо», – аьлла,
Со тешош, дайдина, куьг хьора тIе.
Дуьне а хетара сайн доладаьлла,
Дог цунах шекдаьлла дацара де.

ХIун хаьа, тиларна, божарна кхоьруш,
Деррина ларбора ас и цхьа чо.
Со Iаьшшехь, гуш боцу сатийсам къоьруш,
Шерийн дой тIехтили, иттаннаш чохь.

Заманан Iаьнарша, лайн чопа тоьхна,
Коьртан чкъор дIашарди, пусар ца деш.
Сатийсам дIабайна, дIабели боьхна,
Дог холчахIоттийна, со бехке веш...

НОХЧИЙН ЛОВЗАР

Хьеравала! Хелхавала!
Кху ловзаран самукънехь.
Гена лалла гІайгІа, бала,
Готтехь церан садукъде.

ДегІан меже шалха кхетта,
Гоне хьийза цІоькъа-лом.
Эмалк санна, бергаш етташ,
Вота, терсаш, лекхало.

Пелгийн хичех гилгаш дуьйлуш,
Пондар этІа, буьйлуш кІаж.
Деган корехь безам къуьйлуш,
Нохчийн кІентан буьйлу кхаж.

Полла санна, тІемаш луьйсуш,
Маьлхан тайниг йолало.
БІаьргийн кІорех суйнаш туьйсуш,
Іожа беснеш лелайо.

Озае вайн пондар-левси.
Тоха куьйгаш, богІа бохь.
Кху дуьненан кхехка кхевсе
Юьсур ю вай деллачохь!

* * *

Вайн белш тІе юьжур ю
Гуьйренан йочана,
Юьхь цостуш, текхар ду
Заманан охана.
Вай йогІург ялккхина
Къоналла генара,
Ца ешаш хьоьжур ю
Вай хеташ хенара.

Вай бІаьрса лоьхур ду
Куьзганийн хІазаршкахь,
ДегІах ка деттар ду
Эвнечу лазарша.
Вайн уьйрийн марзонаш
Йоьрзур ю гІенашка,
ДІадевлларш лоьхур ду
Ойланийн ченашлахь.

КЕШНАШКАХЬ ОЙЛАНАШ

Кху кертахь цхьа а вац
Меттаххьовш, дийна.
ХIораннан хIусам ю
Тапъаьлла, тийна.
Гаттий ду урамаш,
ТIедоьлху некъаш.
Цхьа а вац дахарна
Велалуш, текъаш.

Дозанаш билгалдеш
Керташ яц гонах,
Махьмара ваьлларг вац,
Ву бохуш къонах.
Базаран басарш дац,
Бац къера дуйнаш.
Дарбелла, вовшашна
Лестабац буйнаш.

ГIишлошна пенаш дац
Бухахь, тIехь, дуттуш,
Лулахой ца хьуьйсу,
ХьогIан бIаьрг хIуьттуш.
ХIусамехь партала
Ага дац теххаш,
Пеша тIехь Iа юьйлуш,
Яй а бац кхеххаш.

Цхьа а вац хьуьхьвоьлла,
Синмерзаш хаьдда,
Да волчух ца Iебаш,
Рицкъане хьаьдда.
Дуьне а ца тоьънарш,
Кху кешнийн кертахь,
Дов доцуш, тIом боцуш
Бехаш бу бертахь.

Даьхний дац, жаш а дац
Цанашлахь дежаш.
Цхьанне а бахам бац,
Воккхавеш хьежа.
Цхьаъ бу хIорш берриге
Тайпанан, цIийнан,
Харц я бакъ дуьненан
Куьйланехь Iийна...

* * *

Лаамна ма-хетта
Дахаран чам кхетта,
Безамо тешийна,
Къоналло Iехийна,
Цхьа зама лестийра вай!..
Са кхиъна валале,
– Собарде – алале,
Шерех шен кадетташ,
БIаьргаш чу чан етташ,
ГIан хилла, къоналла яй.

Ойланийн цIе летта,
Ас шийла мохь беттарх,
Сох йогIург схьаэцна,
Ког-йоргIа юм эцна,
Сан хьаша-м дIатили кех.
Марзонан кхерч боьхна,
Ца ваьлла, сатоьхна,
БIаьркIаьгнаш Iовжийна,
Саготте хьовзийна,
Чекхтили ворхI ломан тIех.

ВОГІУР ВУ, НАНА

Юха а ойланаш
Лехкало гена –
Лаьмнашка, со винчу юьрта.
Юха а хьийза уьш,
Аз лоьхуш ненан,
Жималла левзинчу керта.
Дагчуьра йовн йоцу
Марзо ядийна,
Сан деган маршалла делла,
Хьо йолчу дІакхечи
Ойланаш, тийна:
«Нана, хьо хІун деш ю?» – аьлла.

КІантана сагатдеш,
Лела хьо гІийла –
Суна и дазделла, нана.
Воккхавеш, хьо йолчу
ВогІур со хийла,
БІаьстенах хьан мара Іана.
Хьан лаам къарбина,
Дош карладуьйлуш,
Лар яйна, ца лела пана.
Даймахке ахь белла
Безам а муьйлуш,
Хьо йолчу вогІур ву, нана.

КЕРЛА ШО

Меллаша ков тоьхна,
Юха а схьакхечи керла шо,
Бос эцна, гиччош тӀехь
Кхин цхьаъ а шарбелла къоьжа чо.
Шераш, аш къоналла,
Ца хоьттуш, ядийна стенга хьо?
Дахаран марзонаш,
Кхоамза аш стенна Ӏенайо?

Суй баьгна, дӀадайна,
Кхин а шо дуьйжи сан дахаре.
БӀешеран оьмар ло –
Хиндоцург, аса-м ца бахарий.
Новкъа ду диканийн
ЦӀе марса ца яьллехь, даьгна шо, –
Иштташо дагна, шен,
Балхамна йиш йоцу, бала ло...

Йиш хилча, барт боккхуш,
Дуьне а канашкахь хьаьстина,
Цо къуьйлу сатедан,
Машаран некъ-гечо даьстина,
Заманан багара,
Кхин цунна вас ца ян дош доккхуш,
Со реза хир вара
Кийрара тӀаьххьара садаккха.

Йоьдучу заманан
Йозанаш лехьадо ойлано...
Хан кхаьчча, самукъне
Шен забарш юьтур ю къоналло.
Гиччош тIехь йис санна,
Шарлур бу, лепар бу къоьжа чо,
Дог хьоьстуш я делош,
Юха а догIур ду керла шо.

* * *

ТIебеъча, бохам лов,
БIаьргийн хиш лечкъош,
Дог Iалац хьулбина
Аз доцу мохь.
ДегIан Iад дулало,
Когашка сеттош,
Даш хилла, тIетаьIча,
Гуш боцу мохь.
Лааме ца хьоьжу
Къинхетам боцург.
Пенашкахь ца гинарг
Кхийдадо цо.
Ца девлла, тIеоьцу
Вай чомехь доцург.
Диканна таьххье бен
Ца догIу вуон...

КIАНТ КХУЬУ

Хьацаран чопашлахь,
Дахарехь гулдинарг эцна,
Вай денош дагардеш,
Берг тесна дIайоьду зама.
Сийначу синтарах,
МаргIалан буьйда дегI хецна,
КIант кхуъу, хаддаза
Декадеш, мерза дош – «Мама».

БIаьргаш бу самукъне,
Коканийн бос хьерчаш, Iаьржа.
Бад санна, техкина,
Буьйда дегI долало тайна.
Лаьттах ког тийсалуш,
Хьаьддачохь, хазалла харжа,
Берана дуьххьара
Стиглара маьлхан сурт дайна.

Шен нанна уллора,
«Дидиш, и схьадахьа», – бохуш,
Даржийна, цо стигла
Кхийдадо кегийра куьйгаш.
Малхо шен забарща,
ЗIаьнарех нур-хьесий дохуш,
Беран юьхь елайо,

Геннара барт баккха кхийдаш.
Кхузахь дІаболалой,
КІентан некъ дахаре боьду.
Кхане ю шен хьаша
ТІеэца сатесна, хьоьжуш.
Дуьненан хазалла
Цец кхетта, бІаьргашца тоьдуш,
Денлучу хьекъало
Хаддаза сирла бос хоьржу.

Стигланийн аренаш,
Ца кхачош, дІауьду гена.
Лаьтта тІехь эзарнаш
Некъаш ду коган урх хеца.
НеІ тоьхна, меттара
ГІаттийна, хан йоцчу хенахь,
(Сих ма ло), кханено
Вуьгур ву хьох догІург эца...

АРАХЬ ГУЬЙРЕ ЙОЬЛХУ

БІаьрхиш ледош, арахь гуьйре йоьлху,
Шийла гІайгІа деган кеда Іуьйдуш.
Вовшех хьерчаш, мокха мархаш хьолху,
Стиглахь лечкъош маьлхан можа нуьйда.

* * *

Буьйсано ийзайо шен Іаьржа аса,
Лаьмнашкахь тийналла меттах ца хьов.
Стигланийн паналлехь цхьа седа, маса
ДІабодий, цІеххьана бодашкахь бов.

ДІо стиглан некхах шен дато берг туьйсуш,
Некъ эцна, беттаса регІах тили.
Ойлано лачкъийна, хІай сирла буьйса,
Мах боцу хьан Іалам дагчу дилли!

ДIАБАХА ХЬЕШИЙ

БIаьстено кхайкхина,
Генара далийна,
Маршалла хаьттина соьга,
Бертахь ши чIегIардиг,
Iаьржа мас къагийна,
ХьошалгIа доьссира тхоьга.

Гона тIе лахделла,
Дуьхь-дуьхьал дирзина,
Шиъ дехха цхьаъ дуьйцуш Iийра...
Церан мотт хазбелла,
Ца девзарг марзделла,
Со цаьрца садоькъуш тийра.

Чемхалгах буьйцина,
Кора кIел латийна,
Сихбина, бен бира цара.
Шиъ паргIатделира,
Шайн бенахь сатийна –
Суна и дерриге тара.

Дас-нанас дола деш,
Кхиийна, Iамийна,
КIорнеш а гIевттира тIома.
Кертара сийна беш

Рицкъано Іанийна,
Йоьллера хьешашна чомах.

Аьхкенах хийцина,
Гуьйрено балийна,
Сингаттам кховдийра соьга:
Сан корах шабаршца,
Шайн маттахь дийцинарш
ДІабаха, хІинца бац тхоьгахь.

Буьйцина бен буьтуш,
Шелонах къаьхкина,
Олхазарш дІадаха гена.
Со тера, бІаьстенца
ХьошалгІа даьхкина,
Дуьссур ду шаьш бинчу бена...

БІАЬСТЕНАН ІУЬЙРЕ

Дашо зІаьнарш хьежош,
Лома тІера гІотту малх.
БІаьргийн хІазарш делакъежош,
Ловза йолу дегІан чарх.

«Іуьйре декъал йойла», – бохуш,
Хьоза дека дитта тІехь.
Доьлу Іалам меттахдохуш,
Цо хозуьйту эшарехь.

Баца юккъехь зезаг гІотту,
Шола тІамарш ясталой.
Цо Іуьйрене хьал-де хотту,
Маршаллица хьасталой.

Иштта кхочий, хелха юьйлуш,
Юьртахь Іуьйре йолало.
Шовда санна, дагах дуьйлуш,
Сьоьга илли кхоллало.

СУЬЙРЕНАН АЬЗНАШ

Ялсаманин
Зевнаш хьоьрсуш,
Суьйре тIома ели.
Нуьрах дешна,
Дуьне хоьрцуш,
Даго илли эли!

Детех Iена
Шовда делош,
Безам серлабели.
Вовшийн марзо
Суйнех летош,
Ши дог новкъаделии!..

Малхо, регIал
ТIехьа лесташ,
«Жолам суьйре!» - эли.
Цуьна гонах
Анайисташ
ЦIечу цIастах лели!

IАЬНАН СУЬЙРЕ

Мох лоькхуш, хIаваэ даьлла,
Шийла дарц сагатдеш цIийза.
Ижуна бIаьрг серлабаьлла,
Хьун-тогIехь меца борз хьийза.

Букъ беха ламанийн аьрцнаш
КIайн бамбийн зазашлахь ийна.
Ирзера къанделла нежнаш
Месалчу куйнаш кIел тийна.

Боьрне чохь, некъан пурх лаьцна
Алх хорхах букъ тоьхна Iуьллу.
Салазахь, шен мукъам эцна,
Цхьаъ-м го алаша лоьллуш.

Шакарца карзахе буьйлуш,
Мох лерехь цIогIане цIийза.
Шелоно хьарчийна, къуьйлуш,
Де дегош, суьйренга тийжа.

НОВКЪА ВОЛУШ

Буьйса ю, беттасин буьйса.
Са муьйлу сингаттамо.
Ойланаш кханенах туьйсуш,
Наб кхета ца вуьту цо.

Цхьа седа, сийна бІаьрг теІош,
Серлонах Іийдалуш Іа.
Хьаьрсачу гуьйренах хьегош,
Меллаша тІегІерта Іа.

Ког бетташ некъан дин лаьтта,
Кьайленаш хьулйина шен:
– Ас мичахь хьошур ду латта,
Мичахь бер кхолламо бен?

Сан кхане ца соьцу генахь,
Дог къуьйлуш, тІегІерта и.
Цо тховса, хан йоцчу хенахь
Ойланийн йийсар сох вин.

Іуьйранна со новкъа волу,
Гулдина сайн некъан хьал.
Кехаташ, йозанан къолам –
Ас вовшахбиттина пал.

Дагах чекх ладоьгІуш, хьаьъна,
Буьйсано тийналла ло.

Сайн уьйраш, марзонаш, кхаьънаш –
Ца дицдан, ас дагца хьо...

ДАГАЛЕЦАМАШ

Мичахь севцца сан бераллин денош,
ХIунда вити шайга тийса са?
Пенаш санна, дуьхьал хIуьтту, хьегош,
Сан марзонаш, шайн-шайн шерашца...

ДоттагIий а кегий, хIетахьлера,
Уьдуш, ловзуш сайца цхьаьна го.
Ахкан хишца хьийза Юхкан хьера,
Тулгах вота етта кIар-кIаро.

«Берд тIетекхна, айма сецна.
Дуьло бераш, цига лийча гIой?»
Сан доттагIий, боккха кхаъ тIеэцна,
Айма йолчу уьду, тоба йой.

Дегнаш хьоьстуш, сирла деладелла,
Iаламо шен совгIат кхийдадо.
Сирраш баьгна, малх дIо регIах боьлла,
Суьйре еьча, цIехьа доьрзу тхо.

«Имансиз, хьо стенгахь лела? – бохуш,
Нанас хьедо чIире доцу дов.
Стигал генахь беттан серло йогуш,
Туьйранашна-м екхна буьйса тов.

Дашо денош, мичахь шу дIатийна,
ХIунда вити шайга тийса са?

Дуьхьал хIуьтту, марзо шайх хьагийна,
Берийн гIенаш шайн-шайн шеращца.

БӀАЬСТЕНАН МУКЪАМАШ

Дуьнe мел ду,
БӀаьрго лоцу
Шера, шуьйра аре,
БӀаьстено, и
Кечъеш, дуцу
Бецан сийна дари.

Нускал санна,
Зазах ийна,
Зезаг делакъежа.
Сирла басарш
Дагах ийна,
ХӀутту цаьрга хьежа.

Дато цинцаш
Гонах хьоьрсуш,
Шовда, керчаш, Іена,
БӀаьстенах шен
Эшарш хоьрцуш,
Кхача хІордан гене.

Стиглан корехь
Малхо, лепаш,
Іалам, делош, хьоьсту.
Олхазарша,

Лерехь декаш,
ТIома хIаваъ цоьсту.

ДегI а кхийда
Пелла дала,
Къона ойла гIуьттуш,
Я, бохь боьгIна,
Хелхадала,
Кога буьхьар хIуьттуш.

АЬХКЕНАН БУЬЙСА

Аьхкено ялийна цхьа мерза буьйса
Тховса кху дуьненан хьошалгIахь сецна.
Седарчий нур керчош, лаьтта тIе хьуьйсу,
Бутто неканца можа тIам хецна.

Буьйсанах язделла Iаламан йоза,
Ойланаш, цецъевлла, и деша гIерта...
ДIо басах тевжина юрт еха гIоза,
Кху лаьттан седарчий - хIораннан кертахь.

ХIавао маьхьарийн аз кхоьхьу цIенна.
Пондар шен вотанца эшаре баьлла -
Я пускал доьссина ков-керта цхьаннан,
Я кхин цхьа самалха цу керта даьлла...

Титанца гIов гIаттош, топ хезий йолуш,
Юкь-кара бердан хьех жIаьлин «гIалх» кхета.
Аьхкенан гIа-бецан цецех чекхдуьйлуш,
ХIавао ховха куьг кхерстадо чета.

Седарчех язъелла стигланаш сецош,
Лаьмнаш Iа баххьашца цаьрга дIагIерташ.
Иштачу буьйсано шена чохь лийчош,
Ойланаш, Iехайой, ялайо берта.

ТIАЬХХЬАРА БУЬЙСА

Сагатдеш, дIайоьду
Декабран тIаьххьара буьйса,
Сиркхоно даздина,
Цхьажимма дегI могуш дац.
Ойланаш, гулъелла,
ДIадаьлла шо кегош, хьуьйсу,
Уьш тховса, дош аьлла,
Шайниг ца хьахийча Iац.

Шена чохь мел лелларг
Яьгначу марзонца оьхьуш,
Деладо, делхадо
Даьгначу шаро сан дог.
Тховса цо тIаьххьара
Керлачех некъ-гечо хьоьхуш,
Керлачу шаре ас
Юха а кховдабо ког.

Атта дац дIатаса,
Хан йоккхуш, чохь ваьхна пенаш –
Сан некъан хIусам, ас
Дийнна шо даьккхинарг чохь,
Цкъа мацца, генара,
Цунна сайн сингаттам Iенош,
Аз гIиттош, айвелла,
Ас цуьнга тухур бу мохь.

Хазделла, къонделла,
Тховса со шега дӀавоьхуш,
Керла шо тӀекхийда,
Самукъне шен бӀаьцаш еш.
Витахьа ойлаян...
Гой хьуна, гӀайгӀанехь оьхьуш,
Даханчу шаро шен
ТӀаьххьара суй багабеш?

БЕЗАМАХ ЛАЬЦНА

ХЬАН ХАЗАЛЛЕХ АС ХIУН ДОРА

Хьан хазаллех ас хIун дора?
Цо, са лоций, Iадавора.
Деган серло хилла товш,
Нуьре богу бос ца бовш.

Хьан хазаллех ас хIун дора?
Цо, дарц хьокхий, гIоравора...
Деган бIаьсте, йовхо луш,
Гина суна елалуш.

Хьан хазаллех ас хIун дора?
Цо, суй тухий, вагавора,
Четахь ловзуш, мела мох
Аьхна хьирчинера сох.

Хьан хазаллех ас хIун дора?
Суна цо хIун гIоле йора?
И ахь хьайна йиталахь,
Со декъахь ма виталахь...

8 Заказ № 208

ЙИНЧУ ДЕНЦА

Доггах барт баьккхина,
Шо хьалха санна,
Са декхош, тӀекхечи
Хьо йина де.
Хьуна ца делларг, сан
ХӀун дара? Хьанна?
Хьан дагна там бан ас
ХӀун совгӀат де?
Сан хьуна цӀе тоьхна,
Базарахь эцна
Деши дац, жовхӀар дац
Дозалла дан.
Деган бух аьхкина,
Ас хьуна лехна,
Дуьненан мах болу
СовгӀат ду сан:
Ду иза стигларчу
Седанал сирла,
Хьан цӀарца дагийнарг
Кийрахь шен нур.
Сан некъан кхолламехь
Хьан йийсар хилла,
Безам бу ас хьуна
СовгӀат деш лург.

БЕЗАМАХ ЛАЬЦНА

ХIуммаʼа ца ошу,
Доттахьа цхьа стака чай.
Хьан бIаьргийн йогучу
Алунах буьзна сан кийра.
КIадвелла, гIелвелла,
ХIоьттина – со-м адам дай!
Хьан деган гечоне
Ас дукха некъаш идийна.

Битахьа текхамаш –
КIур бараш, хIу дараш шайн.
Со ма ца веана
Хьоьгара хIумма а деха.
Вохийна, хьовзий ахь,
Бехк боцу безаман лай.
Собарде, ков цIовзош,
Букъ тоьхна, туьлур ву кеха.

Собарде, кхуьур ду,
«Пох» - дохуш, дIахедо вай
Безаман иллешца
Вайн дегнаш декийна мерзаш.
Со-м хIинцца дIавоьду,
Доттахьа цхьа стака чай.
Кхуьур ю даздан хьо,
Безамал... хьайн дешнийн терза.

ЦХЬАНА ЙОIЕ

Юха а гин суна тахана,
ХIинца-м ас ца лоьххушехьа,
Безамах хьан сардам бахана,
Со цунна бехке ма вехьа.

Цул тIаьхьа, шерийн зов текхий ас,
Заманан кIажаш а хьоьшуш,
Са кIамдеш, тийсало дагах вас,
Ширделла йозанаш доьшуш...

Хьо гаре сатуьйсуш, хIетахь со
Лийлира, гIад-амал дайна.
Тийшира, моьттира, ваьлча хьох,
Дуьне тIекхетар ду сайна.

Хьан безам шалхонца лечкъина,
Буьйсанан бодашлахь байра.
Ког тесна, ямартло Iаьткъина,
Ас, кийрахь ваьталуш, лайра.

ХIетте а, хьагI яшош, гечдина,
Со хьуна къинтIера ваьлла.
Кхолламо, цIе тоьхна, кечдинарг,
Лар такхош, сиз хьаькхна даьлла...

* * *

Цаь хиндерг тешийна,
Хьо гена кхийда.
Собарна кIордийна
Хьо дагчу Iийда.
Къаставе,
Караве
Дуьненан эла.
Валийта,
Со вита
Ма-луъу лела...

* * *

Безамо, сох Іаба кечдинарг,
Шена йогІург яьккхина даьлла.
Билхинчу безамна гечдина,
Со цунна къинтІера ваьлла.
Къоналла ловзийна-м хІун дора,
Шен декхар цунна ца текхча?
Дуьненахь цо синтем ца лора,
Лерехь шен зурма ца лекхча.
Тийналлин мимбарехь сагатдеш,
Со зовкхан чам кхетта Іийна.
Ойлано, ца йицъян нигат деш,
Дуьненахь мел веха дийна,
Реза ву баьллачу кхожана –
Ца доху кхолламе бехкаш.
Даг тІера богу суй божаза,
Безам, шен кІеж тесна, кхехка.
Безамо, сох Іаба кечдинарг,
Сох йогІург яьккхина даьлла.
Билхинчу бехкана гечдина,
Сан хІинца сапаргІат даьлла...

* * *

Дуьххьара сайн кийра
Сийна цIе летта,
Безаман къайленаш
Йовза со Iемаш,
Даго, хьо массарел
Хьомсара хетта,
Хьоьгахьа кховдийра
Шен шуьйра тIемаш.

БIаьстенан зазашлахь
Сан дуьне делош,
Суьйренаш йогура,
Маьлхан бIаьрг теIош.
Дегочу йозанца
МогIаршка Iенош,
Со Iийра, иллешна
Хьан хьаьркаш лехьош.

Стиглара хьох догу
Седарчий хоьржуш,
Со лелла наб яйна,
Буьйсанаш тайна.
Тийналлин холбатахь
АгIонаш хоьрцуш,
Ас дагахь Iамийна
Безаман жайнаш..

* * *

Юха а, саттийна,
Кагди хьан
Дашо сан дош.
Юха а, озийна,
Хадий ахь
Дог дулу мерз.
Іадийча санна, со
Цецваьлла,
Лаьтта вегош,
Ма-хуьллу лан гІерташ,
Лаг озош,
Ахь тоьхна герз.
ДегІана чекхдаьлла,
Дагах шен
Чов юьйгІи цо.
ХІун даьлла дагера,
Оццул ахь
ХолчахІотто?

* * *

Хьох Iехавелла,
Безам дIабелла,
Со, даладелла
Моьттина, лелла.

Хьо малик хеташ,
Ца хилла кхеташ,
Дог хьуна делла,
Со вала велла.

Хьох бала хилла,
Хьекъалах тилла,
Хьан шалхо мелла,
Со вала велла.

Кхин ойла йоцу,
Дешан мах боцу,
Хьо яла елла...
Со вала велла!..

Хьо дагчохь елла
Ца аладелла,
Со вала велла.
Со вала велла.

БЕЗАМАН ДАКЪА

Мархашка малх битар доьхуш,
Хьан елар малха чохь лоьхуш,
Лаьмнашкахь некъ толлуш, хийла
Мийлира шовданаш шийла.

Хьан бІаьргийн ши жовхІар Іаьржа
Кегийчу тІулгашлахь харжа,
Шовданан куьзгана хьоьжуш,
Ваьллира, тІулгийн лар йоьшуш.

Бан беза некъ хиларх беха,
Хьо йоцург яцара леха.
Хьан безам ас дагца хьора,
Цо дегІехь ницкъ гІиттабора.

Лам кхачош, дегІ-голаш яьжна,
Ницкъ эшна, со висча воьжна,
Хьан амат: «ТІекхача», - аьлла,
ХІоьттира, сан орцах даьлла.

Я дешан чов-чордо хилла,
Я кхоллам хьекъалах тилла,
Вайн безам бисира хьега,
Ницкъ боцуш серлонца къега.

Самукъне къоналла зийна,
ХӀинца и дагца дӀатийна.
Цо наггахь, шийла «хӀупп» олий,
Суй кхарстош, цӀе марсайолу...

ДЕКЪАЛБО ХЬАН БЕЗАМ

Кху дуьненахь, диэха орца доцуш,
Ахь безамах вага вити со.
Садеттарца церга балда лоьцуш,
Хьоьга кхаьчна безам декъалбо.

Вониг хьехац даго хьуна ала,
ТӀех хиларна хир и езар хьо.
Ницкъ белир-кха некъ хьан ирсах кхала,
Ас хьан безам дагца декъалбо.

Хьоьга кхийдаш, кхаьбна безам буьйцуш,
Аз а хьуна хазор дац даго,
Ша да мел дерг хьан дарбанах хуьйцуш,
Даим хьоьга кхойкхуш леллачо.

Декъалдо ас, маьлхан бӀаьра хьоьжуш,
Хьуна ирсах доьлу керла де.
Садеттарца церга балда лоьцуш,
Аса-м ловр ю кийра морцу цӀе.

* * *

Юха а хьоьгахьа
Ойланаш кхийда –
Безаман ца яйна лар.
Даго цӀе тиллина,
Сан ирсан седа,
Ас лоьху хьан серло гар.
Ас лоьху хьан зевне
Аз лоькху елар,
Ахь суна хаздина де,
Хьан бӀаьргийн алунах
Сайн дагчу яьлла,
Йовн йоцу безаман цӀе.
Ас лоьху хьан деган
Кхерчара йовхо,
Цо дагехь гӀаттийна йиш,
Безаман шабаршца
Куьзганах лепаш,
Шовдано идийна хиш.
И мерза суьйренаш,
Баьццара бӀаьсте –
Сан денош мичахь дӀадай?
Уьш мичахь гулделла,
Мичахь уьш къаьсти,
Хьулйина хазалла шайн?

* * *

Кийрара боданах гIуьттуш,
Гулъелла дахкаран къахь,
Дитт хьаькхна, дош-шаьлта Iуттуш,
Бехк боцу дог лазий ахь...

Дуьтур вай. Аьлларг ду аьлла –
Дог огуш язделла дош.
И хIинца безамал тоьлла,
Гин суна ша динарг товш.

Ца оьшу, дохко ма яла,
Бехкениг сихалла еш.
Ахь суна йоьгIнехь а гIала,
Гин суна вайн безам леш...

* * *

Байттамал! БӀаьргашна
Ган йиш ю шарахь я баттахь,
ТоуьйтӮ къайллаха
Хьо еза дог хилар меттахь.

Сан бакъо кхачош ду
Хьо хилар кхечуьнан долахь...
Нахалахь ца кхайкхарх,
Цхьа наггахь сан безам голахь.

ТИЙНА, ДУЬНЕ ДОЛАДАЬЛЛА...

Лерг диллина, тийналлица соьцуш,
Буьхьар кхийдаш, беттан кIажарш лоьцуш,
Со безамна коре вогIавелла,
Зовкхан марахь Iийна, даладелла.

Нуьрех Iаьнна, стиглан тхевнах кхетта,
Чиркхаш санна, седа-жовхIарш летта,
БIаьстенан зов иллийн мерзах туьйсуш,
Ойла Iийна деган хелхар луьйсуш.

КIорех тера Iаьржа бIаьргаш мелла,
ДегI ца лоцуш, кийра бехна лелла.
Дагахь доцчу ирсан токхо кхаьчна,
Со безамна тешам белла ваьцна.

Деман дарц деш, гIайгIа-бала аьхьна,
ХIуьрлаIано шеца пана ваьхьна,
Буьйса ларъеш, сахуьланга ваьлла,
Iийна доккха дуьне доладаьлла...

САН ХIУН ДАРА

Сан сагатдан я дог хьеста кхоьллинарг,
Са дагийна хьегIа сардам боьллинарг,
Стенна бехке, стенна хатIе хилла со,
Ялхо вина гора хIитто безамо?..

ГIенан кхоьлах сан марзоне хьийзинарг,
ГIийла йогу бIаьргийн серло ийзинарг,
Мичахь, суна ахь хIун жайна даьккхина,
Синтем лоргуш, ойла карзахъяьккхина?..

Сан кхолламан баьрче кхабчна, гIиттинарг,
Лар теллина, ас дуьнене хиттинарг,
Хьан бIаьргаша нуьре серло латийна,
Со дIаваьхьи, шайна тIаьххье вадийна.

Синтем боцчу сан буьйсанех дIаийнарг,
Бехке йоцчу чIирах Iаьбна, сатийнарг,
Хьан безаман цIеран кхерчахь датталуш,
Хезий хьуна, деган пекъар етталуш?..

ЦА ТАЙНА БЕЗАМ

Ас, кийра ца тарлуш,
Хьан безам мелча,
Моьттура, тешамо
Дуй биъна сайна.
Хьан бӀаьргийн алуно
Вагийна лелча,
Моьттура, хьан марзо
Безамца тайна.

Моьттура, йист йоцу
Дуьненан аре
Безаман тӀам лийса
Сайн дола яьлла.
Шен акха чӀир эца
Безам ма ларий,
Ас вогуш, къийлинчу
Буйнара баьлла...

Хьан когийн лар лоьхуш,
Лардина некъаш,
ЦӀеххьана т!екхаьчча,
Мел жирга хета.
Вайшинга ладегӀна
Акхатаргаш, текъаш,
Безаман тезетахь
ГӀайгӀане леста.

Лерехь шок лекхначу
Буьйсанах тешна,
Хьан хьежар сан кийра
Дуьйжира аьрха:
Ловзаран хьеречу
Куьйланехь вешна,
Сан бIаьргийн серлонах
Хьаьрчина марха.

ХIун оьшу, со бехкан
Леткъамех Iена?
Нислуш ду: хилла и
Ца тайна безам.
Моьттура, хьан марзо
Безамца тайна.
Замано ядийна,
Кхачаярх гена,
Хьан цкъа а ма бойла
Безамех тешам...

* * *

Хан яьлла, дуккха хан яьлла,
Безамо вайн дегнаш хьистина.
Замано «хIпп» аьлла, мох баьлла,
Шераша къоналла листина.
ХIетте а, цIеххьана тIекхаьчча,
Вовшашка марзонца хьуьйсу вай,
Къастаро ийзадарх ца хаьдда,
Безамо дегнаш тIе доьзна тай...

* * *

Хьан хазалла серлаяьлла,
Деган тIамарх хьаьрчина,
Берахь дуьйна, хьуна - аьлла,
Безам бу сан хаьржина.

Со сийсара стиглан арахь,
Седа хьоьстуш, леррина,
Наб, ца кхеташ, хьуна лара,
Байташ лоьхуш ваьллира.

Хьан марзонан къурло лешна,
Сан са лийчош лаьттира.
Шалхо йоцчу ирсах тешна,
Деган тIемаш гIевттира.

Сан набаран гIенаш гIиттош,
Хьо сан баьрче хIиттира.
Ас, тийналлехь дуьхьал хIиттош,
Хьо ойланехь литтира.

Суьйренаша, безам буьйцуш,
Лергах мехий дехира.
Даго къайлах, хьоьга кхуьйсуш:
«Дукхаеза,» - бехира.

* * *

Беттаса теш лоьцуш,
Аьхкенан арахь,
Вай хийла буьйсанан
Тийналла хьешна.
КIайн шурин мархашлахь
Беттаса Iара,
Делаха вай йинчу
ЧIагIонех тешна.
Доладан дай боцуш,
Меженаш тедда,
Къарбелла, вай эрна
Кхардийна дуйнаш.
Буьйсанан стигланах
БТаьрхишца ледда,
Сагатдеш Iийдало
Седарчийн суйнаш. . .

* * *

Цкъацкъа суна хьан бІаьргаш чохь
Стиглан ареш екха.
Цкъацкъа, бІаьргийн хІазарш цоьстуш,
Ткъесан суйнаш догу.
Цкъацкъа, церан кораш кхолош,
Мархийн тача текха,
ЖовхІарш санна, керчаш, суна
БІаьрхиш даг тІе оьгу.

ДАВИСА

Дависа, къуоналла,
Кхин цкъа ахь совгIат деш,
Дуьненах воккхавер къийла!
Чам кхетта бевзинчу
Безаман къурдаш беш,
Марзонах Iабо сайн кийра.

Эхьхетар лачкъийна,
Деган зов Iанийна,
Мохь тоьхна: «Хьо еза!» - ала,
Сийна суй лалийна,
Безамо вагийна,
Буьйсанан тийналле вала.

Дависа! Кхин цкъа а
КIадвалар ца девзаш,
Езначун некъан лар талла.
Ца гуш де дIадаьлча,
Сахьийзаш, сагатлуш,
Ойланийн йийсарехь валла.

Зезаго юьйцина
БIаьстенан хазалла
Сайн дола йирзина мотта?
Хийла ахь Iехаво,
Дависа, къоналла,
Кхин цкъа а хьан баьрчче хIотта!

НОХЧИЙН ЙОIЕ

Iад санна, дуьйлина
МаргIала дуткъа дегI,
Хьо йогIу, дайдина
ГIургIезан болар.
БIаьрг тилош, маьлхан нур
Даьржина хьуна тIехь,
Малхана лиъна те
Яккха шен дола?
Зезагал хазъелла,
Нохчочун тешамехь,
Хьо кхиъна хьекъалах,
ГIиллакхах юьзна.
ДогцIенчу хьежарехь,
Хьан деган эшарехь,
Вацара хьоьгара
Шога дош хезнарг.
Дозаллех ларйина,
Амалех марзйина,
БIаьстенах тарйина,
ЛадоьгIу хьоьга.
БIаьргкхеттарг хьегавеш,
Йовхонах вагавеш,
Нуьре бос багабеш,
Хьан беснеш йогу.
Дог эцна елалуш,

ГӀенашка Ӏийдалуш,
КӀенташа, Ӏехалуш,
Хьан безам муьйлу.
Ойлано ийзавеш,
Саготте хьийзавеш,
Сатийсам къийзабеш,
Хьо дагчу къуьйлу.
Дахаро ирс хьехна,
Безамо некъ лехна,
Нус хилла юссур ю
Хьо цхьанна-м керта.
Дуьненах йоккхаеш,
Доьзалах хӀоттаеш,
Къонахчун хӀусамехь
Ехийла бертахь.

БЕЗАМАН СЕРЛО

ЙоI гича генара,
Ҫан безам къега,
Iехалой, дог ловзадолу.
Вистхилла валале,
Ойлано соьга:
«Хьо цуьнца ца вогIу,» - олу.
Къера ву, къоьжалла
Ца йогIу цуьнца.
Жималла тIехтилла йоьду.
ДIаихна сан шераш
Дагардеш, хIинца
Дуккха а терахьаш тоьду.
Делахь а, сан деган
Нур хилла богуш,
Безамо серло ло гIийла.
БIаьстенан бешара
Зезагаш дохуш,
Леллера, со воцург, хийла...

АХЬ «ВЕЗА» ЭЛИРА

Хазаллех йоьттина,
Малхаца гІаьттина,
Хьо суна евзира.
Безамах левзира.
БІаьргийн суй кхийтира,
Хьо дагчу кхийдира,
Са тІома делира,
Дагчу цІе елира.
Суьйренаш егира,
Седарчий къегира.
Хьо цІарах хьехийна,
Ойлано Іехийра.
Сийна бІаьрг хьегабеш,
Нур-седа легабеш,
Наб яйна лийлира.
Хьан марзо мийлира.
Кийра ов дийгІина,
Хьо Деле йийхира.
Хьан къилба гІиттина,
Суждане хІиттира.
Ца лалун ницкъ бина,
Сан хьегнарг диццина,
Ахь «веза» элира.
СапаргІат делира.

ПОЭМАШ

ШИНА ТОБАНАН МОНОЛОГАШ

Аьрру агlор кlорга берд.
Бердах вахнарг – велла.
Некъ бу аьтту агlор берг.
Новкъа вахнарг – лелла.

* * *

Вовшашна церг йоьгlна,
Бlостане мостагlий хилла,
Дуьненахь ца тарлуш,
Ши тоба дуьх-дуьхьал хlуьтту:
Цхьаъ гlерта дахаран
Хьаькашна дашо варкъ дилла,
Ткъа важа дуьне а,
Даржийна, кога кlел дилла.
Церан шайн амалш ю,
Некъаш ду дахаран, lеран.
Дов доцург, вовшашца
Кхин гlиллакх ца догlу церан.
Накъостий бан гlерташ,
Даима вай цара къуьйсу.
Шайн вирде вирзинарг
Декъалво я бердах туьйсу:

Сонталла:

Со йоцург, шай дала,
Мах боцу цӀоьлгаш.
Сан тайпа ца лелла
БӀарлагӀех дешаш.
Адамаш, ма-ярра,
ГӀовгӀане тӀоьлгаш.
БӀангӀара маьлхан бӀаьрг
Суна ма къежа.
ДӀайовла зезагаш –
Къарзараш лаьттан,
Муьстачу хьожаца
Бехдинарш латта.
Олхазарш, йиш хаьлла,
Шайн шакарш лоьххуш,
КӀордийна сан лерехь
ЦӀогӀанех Ӏоьхуш.
Седарчий – ма-дарра
Моьлкъанийн бӀаьргаш,
Аш хӀун до, акхачу
Стиглара къерзаш?
Эрна дац, пха санна,
Сан кура сеттар.
Исс вина варжор ву
Сайн дагах кхеттарг…

О ь з д а н г а л л а:

Ас товшдерг къобалдо,
Лору и сийлахь.
Цо логан шад лоцу
ЖовхIаран механ.
Оьзда дерг – товшдерг ду
Дахаран кийрахь,
Марзонан чам бина,
ГIиллакхехь дехаш.
Царах вайн дахаран
Хазалла кхуллу,
Цара дош мел доцург,
Кога кIел дуьллу.
Замано царна шен
Дашо хIур буьллу,
ТIехйолуш, туй тосий,
НеIалт ца кхуллу.
Уьш кхиъна, дехачу
ХIусамехь, кертахь,
Марзонийн уьйраша
Хан йоккху бертахь.

Тешнабехк:

Сох тешна ваьлла цхьаъ,
Тешийта шена.
Къайллаха цунна сайн
Кхиэл ю ас лехнарг:
Іин-кІорге кхевдинчу
Мокхазан бердах
И кхосса хьожур со,
ТІаьхьашха тоьхна.
Цо хьанал гулдинарг
Дуьтур ду сайна.
Вахьийта Іожалле,
Валийта шена.
Тоьар ду, дуьнено
Ловзавар тайна.
Вахийта хьошалгІа
ВорхІе а дена.
Маьхьаран орцанца
Елхийта шена,
Іенийта бІаьргех хиш
Къеначу ненан.

В о ш а л ла:

Мила ву гIо оьшург?
Вистхила соьга.
Куьг ду сан тешаме,
ДIакховдо хьоьга.
Вуьтур вац дIатесна,
Шелвала дорцехь
Я цIаре ваттийта
Маьхьаран орцехь.
Хьан бах, хьо цхьалха ву,
Йиш-ваша доцуш,
ДIататта атта ву,
ГIорто тIам боцуш.
Дє дагIахь гатвелла,
Вошалла эшна,
Вуьтур вац харцонан
Хьацарлахь вешна.
Ямартло, тешнабехк,
Шун Iаьржа ойла,
Балийна са дукъадеш,
Шун цIийнах гIойла.

К ъ и з а л л а:

Къинхетам – сан эмгар.
Мила ву лоьхург?
Ас иза лачкъийна,
Сайн четахь къуьйлу.
Къизалле шариIат
Гинерий доьхуш?
Иштгачух сан дуьне
КIаждахна доьлу.
Да воцуш хийла бер
Дуьтур ду байлахь,
Къеллина къарвина,
Хьийзор ву хийла.
БIаьстено, бай сенбеш,
Хазйинчу арахь
Ас дорцан оханаш
Хьийзор ду, шийла.
Дукха ду сан дегIан
ГIоране кхочурш,
Хийла са, хийла дегI
Къа-бале лоцурш!..

К ъ и н х е т а м:

Къизалла хьеша ницкъ
Ца хилча сайгахь,
ХӀун дора эрна са
Текхийна лаьттахь.
Цо, кхоам ца хеташ,
ДӀатеснарг байлахь,
Сан баьрчехь токххилла
Ирс муьйлуш лаьтта.
Цо мох-дарц хьийзочу
Сийначу арахь
Ас маьлхан хӀу тесна
Дендина Ӏалам.
Кадаьлла, катоьхна
Цо цкъа велхийнарг,
Уьттаза ца велхош,
Витинехь, алал.
Цо дара хьийзийнарш
Сан ницкъах тешна.
Ас дуьне ца хьешна
Къизаллел эшна.

С у т а р а л л а:

Со да ерг кIеззиг ду.
И доцург, дуй сан?
ХIоккхахь дерг, дIогахь дерг
Дезар ду сайна.
Беттаса, малх а, сан
Седарчий тховса,
Лаххьийна, гали чохь
Дохур ду къайла,
Стигалан йист йоцу
Аренаш сийна,
Нох тесна, охур ю,
Ерзор ю дола.
ДIо лаьмнийн кханчанаш
Гулдина сайна,
Іаьршашка кховдор бу
Бохь ойу хола.
Хьожур ву, дIахилош,
Бешан зил шорбан,
Стамйина дIахIотто
Сайн хьолан шорто.

К о ь м а ь р ш а л л а:

Чуверзал, пурба дац.
Ма гIол, тIехвалий:
Чомехь бу тахана
Кечбина кхача.
Вар-кха деанарг
Цхьа дешин гали,
Когашка ял яйта,
Схьаял ши мача.
Ша-шена кхаьллинарг
Дагах ца кхета,
Вовшашца баий вай
Сан хьанал кхача.
ХIун деза, алахьа,
Со да ерг хьайна?
Ас делларг, сан ма ду,
Даций и-м дайна.
ДÏаэца стигланаш,
Латтанаш эца,
Ма-луъу, дегIана
Маьрша тIам хеца.
ДIало ас хьуна
Сирла хиш, хьун-тогIеш,
Зезагаш - хьуна.

* * *

Иштта, и ши тоба,
Азаллин геналла эцна,
Ца къарлуш схьайогӀу,
Вовшеха туьйсуьйтуш кескаш.
Лерехь цхьаъ дуьйцучу
Шеконо, ойланех туьйсуш,
Сан деган боги чу
Лестабеш, сингаттам кхуьйсу:

ХӀун хир ду, бакъонан
Хир хаьдда, кхачийна гӀора,
Де тоьлла, харцоно
И шена хӀоттийча гора,
Цхьа Дала дӀаэцарг,
Бакъонан буйнара ваьлла,
Дуьненна ца къарлуш,
Зуламийн лууре ваьлча?..

ГЕНАРА АЬЗНАШ

Доьналло хIумма а йоцурш йо
Кхолламан кхийсарех

Демокрит

П о э м а

БIешерийн Iаьнарша
Зарзйина агIонаш хоьрцуш,
Кегадо, луьсту вай
Геналлин баьрчера жайнаш.
ТIегIанийн лакхешкахь
ХIоранна шен маьIна хоьржуш,
Йозанийн лар тиларх,
Къестадо Iаьржанаш, кIайнаш…

Замано букъ баьжна,
Дожийна, шерийн до Iенарх,
Доьналлин дуьзна хьаьрк
Ца дуьсу, доь доцуш, дайна.
БIешерийн кийрара,
ТIекхийдарх ца хета къена,
Цо даздой, схьадоьллу
Халкъалахь, мах боцу жайна...

Доьналла ца дуьсу
Заманан чонашлахь Iилла.

Цо, шена некъ бостуш,
Лаьтта тIехь билгалво къонах.
Аьхазчу лаамийн
Кога кIел луур ца дилла,
Къонахий тийсало,
Ца къарлуш, халонийн гонах.

Юьхь тIера, къанделла,
Хебарийн тачанаш оьхьуш,
Геналлин корера
Схьакъеда вай юьйцу зама.
Цо, шерийн дорцах чекх
ГIов эцна, аз лере кхоьхьуш,
Кхайкхамца тIедуьллу,
ТIаьхьенна лар юьтуш, Iама.

Вайн дай а, вайх цхьа а
Ца хилла кху лаьттан цIенкъахь,
БIаьрхьалха сурт хIуьттуш,
Тоьшаллин чIагIо тIеэца.
Бакъдолчо, дуьззина,
Шен некъан къахьегна цIенна.
Цо, белш тIехь, геннара,
Мехала мохь беъна шеца.

Хилларг ду, лелларг ду
БIешарал дуккха а хьалха,

Iаламо куц кхуллуш,
Йоьттина, йиллинчу юьртахь.
Шала-шиъ кхуьура
Ненаца, да воцуш, цхьалха,
Тишъелла, таьIинчу
Тоьли чохь, мискачу кертахь.

Дахаран эндаже куьйгаша
Ка-маIарш етташ,
Декъазчу доьзалан
Лаг лаьцна, садукъийнера.
Эшамийн луьстачу
Кхийсаршна халла садетташ,
Йисина ехачу
Бесийрин ницкъ кхачийнера.

Ойланийн дуткъаделла
Тай хьерча шен шина берах:
Цу шиннан хIун дара
Дуьненан йочанехь леха,
Коган лар тIекховдо,
Некъ-гечо ца хилча шера,
Гергарло ца хилча,
Дог эцна чу-карадеха?

«Давис-кха, хан яккха
Дуьненахь, шу хIитталц кога.

Со йоьжча, карор яц
ТIетовжа тешаме гIовла».
Лаам сов мел буьйлу,
Цамгаро кадетта шога,
Цо нанна кечдора
Дуьненан неI-кораш къовла...

«Сан жима ши адам,
Кхолламо хIун оьхьу техьа?
Цу шиннан марзо сан
Юьсур ю лаамал тIехьа.
ХIай, Веза-Сийлахьниг,
Комаьрша къинхетам бехьа,
Хьайн кхоьле йоьрзу де,
Ницкъкхочург, декъал а дехьа»...

Ши пекъар шийлачу
Маьхьарца хьерчара ненах.
Биллинчу бIаьргаш чохь
ГIо доцу ши гIаларт сецна,
Тоам беш, тIаьххьара
Тийначу, мерзачу гIенах,
Бесийра дIатийра,
ЭгIаза тIам-меже хецна...

ТIаьххьара бисина
Ирсан цинц канашка тесна,

Карара бадийра
Іожалло цу шина беран.
Чубуза сихбелла,
ДІо малх а, бІаьрхишца сецна,
Ца тешаш хьоьжура,
Іадийна, босбаьхьна тІера.

Лулара, юьртара,
Къахетарг, доглозург ваьлла,
Лийчийна, хьарчийна,
Ненан чарх кховдийра лаьтте.
Дуткъачу тезета
Нисвелларг, кийра цІе яьлла,
Берашна гІо доцуш,
Дог Іийжаш, кхоьлина лаьтти.

Даш санна, язъелла,
ТІесийса кхолламан кхийсарш.
Дукхахверг воллура
Доьзалшна халла кадетташ.
Аьтто берг, таро ерг,
Кураллех, дозаллех сийсаш,
Йорахь тІехтуьлура,
Де доцчух пе-агІо бетташ.

И волий воьдура,
Ца Іийжаш шен боцу бала,

Шен сина хийра дерг
Даккхийчех дацара лара.
Кхелан да вацара,
Бехк боккхуш, бакъоне вала.
Харц некъан геланчаш,
Цкъачунна, когхӀуьттуш Ӏара.

* * *

Заманан куьйгаша
Гуш боцу цхьа хьаса лаьцна,
Шен денош тӀелетта,
Горгбелла, уьйриг тӀелуьсту:
Бесийра кхелхина
Кху бӀаьста ши шо а кхаьчна.
Кошан барз сенбелла,
Кегийра бай баьлла луьста.

Каш-борзан некха тӀе
Язделла ненан сурт хӀуьттуш,
Сатоссуш деана,
Лахделла ши гӀаларт Ӏара.
Суй баьгна, яйначу
Марзонийн сатийсам луьттуш,
ДӀадаха, когаш тӀе
ГӀаьттира Бетар, Кесийра.

ТӀаьххьара садала
Диллинчу дийне дӀакхаччалц,

Халонийн муьрг летарх,
Дуьненахь хан такха деза:
Сиха ю белхан хан,
Де доьсси тахана декхна.
Дех дисна урд Iуьллу
БIаьстенца ахаза, диэнза.

Iад санна, букъ сеттош,
Язъелла, дIакерча зама.
Цецвийла хIиттош ду
Хеназчу хьекъалан гIаттар.
Хьалхе дац хIинцале
Дахаран кIур листа Iама,
Берана эшарий,
Iуьйренан наб юьтуш, гIитта?.

БIаьргаш чохь шеконан
ТIам туьйсу, цIе-алу йогуш,
ХIун оьшу берана
Гуш йоцу кханенан ойла?
Суй тоха куьг дацахь,
Йовхо лун кхерч хилац богуш,
ТIевеха да вацахь,
Ца нисло ирсан юьхь гойла...

Дечиган готанна
Къанъелла алаша йоьжна,

Дех дисна жима урд
Тахана долийра аха.
Готано харш цостуш,
Лаьттан алх бертала йоьжна,
Соз санна, текхара,
Хьекхалуш нахаран кIожах.

Кесийра - гурамехь,
Бетар а нох, архаш лаьцна,
Малх лаккхехь ах а сов
Аьхнера ирзера латта.
Стиглахь цхьа марха яц,
Кхана а де хир ду декхна,
Кхуьур ду и кIайдарг,
Нох тесна, чекхъяккха атта.

Хьацаро яшийна
Алаша, берг етташ, сецна.
Ахархо вокххаве
ЦIеххьана белхан кадаьлла.
КIант, кхевдаш, дахаран
Куьйгара синхьаам эцна,
ЙогIучу кханенан
Шеконах пе тоьхна лаьтта.

Шен вашас йоккхушехь
Алаша готанах паргIат,

Кесийрас, шад бостуш,
Баржийра шайн екха кхача.
Къеначу кхура тIе,
ЛадоьгIна, лахъелла хьаргIа,
ТIам булуш, кечъелла
ДIо ломан тарха тIекхача.

Тахана даьллачул
СапаргIат, самалхадаьлла,
Масийтта шо дузуш,
Де-буьйса ца деанера.
Кхаьллинчу сискалан,
Iаьвшина, къурд бина ваьлла:
«Ма чомехь нисъелла
Хьан сискал, ву цунна къера».

Хих юьзна лаьттачу
Кхабанан къамкъарг а лаьцна,
КIентан юьхь къежира,
Йишина там бан дош аьлла.
Хаза ю Кесийра,
Туй тесна юьхь-дуьхьал хьажжал.
Юьртахь а олура:
«Шен нана, ятIийна яьлла».

Iаьржа ду бIаьр-кIореш
Беснеш а Iаж санна йогу.

Оьздачу дегIана
Ца оьшу чилланан дари,
Когара окхеш а
Ца оьшу керланаш тега.
Хийла кIант, тем байна,
Хьоьжур ву хи эца яре.

Бетарна олура:
«Стаг хир ву, куц долуш, оьзда.
Ден гIиллакх, ден амалш,
Ма-ярра, схьаэцна кIанта.
Сий-пусар доцуш, цо
ГIиллакхан генаш ца тоьду.
Хеназа гIаьттина,
Хьекъал а ца хьоьжу антал».

Шад хьарчош кечбина,
Баца тIехь жимма садаьIна,
Къона ши ахархо
Делира цIа кхача новкъа.
КIеж туьйсуш, кхихкинчу
Ойланийн тулгIенаш хьаьъна,
Цу шина берана
Тахана дерриге тов-кха.

Ирзо чекхдоллучохь
Йолалой, хьун-басе хIуттуш,

Асанах хьаьвзина,
Некъ боьду басах ирх, цIехьа.
Шакаршца хьун екош,
ТIемаш тIехь олхазарш гIуьтту,
Юьрто шен гIовгIане
СадоьIу дIо дукъал тIехьахь.

Малхбузу хан яра.
Ахархой гIелбелла богIу,
Iуьно а мохь бетташ,
Шен бажа юьрта тIе лоьллу.
Лаьмнашкахь суьйрено
Шен суьрташ басаршка дохуш,
Пиллигах дегI дайло,
ГIаттайой, дог-ойла йоьллу.

Стигланийн корах чекх
Декхна де дагийна баьлла,
РегIа тIе лахбелла,
Малх Iара, цIен маша боьзна.
Эвлан юкъ къоначийн
ГIовгIанийн лууре яьлла,
Самукъне кхеххара,
Ламанан мерза хIо оьзна.

Юрт юккъех цестина,
Ша санна, хин шовда Iена,

ЙоI-маьлхан зIаьнарша,
Шайн дарийн хьесий чутуьйсуш,
Шовдан чу тIам хьоькхуш,
Гадцахна, тал лаьтта къена.
Кхидолчу дитташа
Вовшашка дайн шабарш кхуьйсу.

ТаьIинчохь шена чу
Литтинчу хин детеш Iенаш,
Юьззина, тIехъоьхуш,
Дечкан ной яхьелла Iуьллу.
ДIо лекхчу гу тIера
Чухьуьйсу кегийра цIенош.
Серашца юьйцинчу
Керташа гонах зил буьллу.

Юьртарчу хин коьртехь
Суьйренца, даима санна,
Гаш богIий я дойшкахь,
Къоначийн пхьоьханаш хIуьтту.
БIаьрг хьагош, мехкарий
КIудалшца хи эца богIу.
Къоначийн дегнаш Iа,
Безамна суждане хIуьттуш.

Уьрдара воггIушехь
Говрана хи мало лиьна,

Кесийра цIа хьажош,
Шовдане вирзира Бетар.
Кху нохчийн лаьмнашкахь
Мел оьзда кегий нах кхиъна –
Юьртахой я хьеший,
Салам лой, пхьоьханах кхета.

Бетар бер ма дара,
Пхийттара далаза-даьлла.
Пхьоьхане, салам луш,
Вистхила изхьан ницкъ буссу.
Юьхь йогуш, цIийелла,
Салам ло, йиш хаьлча санна,
ГIиллакхан дозанал
ТIех доцу масех дош кхуссу...

– ХIай кIант, цкъа схьаверзал, –
ЦIеххьана аз лере кхочу.
Букъ берзош, дIахьаьжча,
Разваьлла, церг-кхимар къежна,
Лаьтташ верг ГIача ву.
Юхь-сибат бIаьргаша лоцу.
Бетар а вогIало:
– ХIун боху? - хаттарца хьаьжна.

– Хьо вала дакъаза,
Хьайн говран соврацa, велла.

Муш санна и текхо,
ХІун бала боьссина хьоьга?
Ас хвуна дин оьцу,
Уьтгаза Іаспарал тоьлла,
Хьо реза хир велахь,
Кесийра яийта соьга.

Хоттала дожийна,
И аьхза, доьналла тоьъна,
Тепсаркъин кура кІант,
Ца вешаш, там хилла хьоьжу.
Хезначо лаппъаьлла,
Кийра шен шийла ов тоьхна,
Бехк боцчу бІаьргашна
Цхьа бІагор хьаьвзира къоьжа.

– Товш ду и? ХІун оьшу
Цу бере ца догІург дийца? –
Бехк боккхуш, ГІачига
ОьгІазе вистхуьлу Леча.
Ткъа важа-м шек а вац,
Иманан зирх боцчу цІийца,
Ипттачо питана
Іападо махкана хьеша...

Бетара, бос баьхьна,
ТІевахна, аьтту куьг-тІара,

Ткъес санна, ластийна,
Латийра, лерган зов датӀош.
Нохчашлахь и тайпа
Иэхь дара даккхийчех лара,
Шарбалан йожаран
Мах бара иштточо хадош.

Цу сохьта, озийна,
Баттара яьккхина шаьлта,
ГӀачас дӀаюьйгӀира
Шел жимчу Бетаран кийра.
Маьхьарий девлира
Хийистехь, лам Ӏадо санна,
Зуламо тӀам Ӏаьржа
ТоммагӀа юьртах латийра.

Ойланаш тӀелетта
Дазделла, дуткъа тай луьстуш,
БӀаьргийн нур дуьнене
ТӀаьххьара хьоьжура сирла.
Еллачу оьмаран
Пхьид эккхал йоца юкъ юстуш,
Шу хьанна девзина –
Тешнабехк, ямартло, хӀилла?..

Доьналлех дожийна
Ца дохо, буьйда дегӀ лоьцуш,

Кесийрин къа-бала
Бетаран ойланех летта,
Іожалла йицйина,
Хьийзара акха чІир оьцуш.
Пхьоьханехь болчара,
ДегІ лаьцна, диллира лаьтта.

ДІанехьа, багарчу
Дуьрстанан гаьннаш а эгна,
Хиллачух ца кхеташ,
Къанъелла алаша лаьтта.
Зуламо, шогачу
Мехаца Іаьржа лол тегна,
Кху хаза еанчу
Суьйренан самукъа аьтта.

Къона дегІ, ца гІатта,
Шен цІийла аркъал а доьжна,
Ког хецна Іуьллура,
Багара цІий-тача даьлла.
Жим-жимма цкъоцкъамийн
Карара ши негІар доьжна,
Къевлинчу бІаьргийн нур
Дуьненан серлонах даьлла.

ЧІирана, юкъ йоьхкуш,
ДІахІотта вацара цхьа а.

Я бекхам лоцу те
Шена тIе кхоьллинчу Дала?
Собарна-м хIун яра
Шен доцу чам-муьста дакъа...
Вагийнарг вацара
Тахана: «Со!» – аьлла, вала.

Серлонан са худий,
РагI кхочий, йогIура буьйса.
Дийно а боданах
Ка тухий, йора шен кескаш.
Тергамца лакхара
Чухьоьжу беттан тIус куьйса.
Юха а раж оьций,
Лаьттана маьлхан хье кхехка.

ХIаъ, иза-м генара
Болар дай, хада йиш йоцуш,
Эзарнаш абаде
Кхин а дIа юм юста дезаш.
Хилларг ду, чекхдолий,
Гуро шен кхеманца лоцуш,
Дахаре кховдош дерг
Хила я ца хила реза.

Дахаро кхиэл кхайкхош,
Цунна я цхьа бекхам кхуллу,

Я дуьту тергамза,
Шен лерган дуьхьиг ца ухьуш.
Зама ю кхелахо,
Цо сардам эрна ца буллу,
Цо сема кхобучу
Кхетаман хьесап ца духу...

* * *

Тезет дIадирзира,
Масех де даьллера кхин а:
ТIаппъаьлла, йоI яйра
Юьртара, билгало йоцуш.
Ца дуьсу Кесийра
Ца лохуш ламанца Iин а,
Буьйсанна хьаннашца
Лоьхура, цIераш а лоцуш.

Гинарг а, хезнарг а –
Цхьа инса дацара долуш,
Лулара ярташ а евллера
Орцанна ара.
Я елла, йисина,
Къайленан багах ца долуш,
ЙоIах дерг хьулделла,
Ма-хуьллу, лечкъина Iара.

ЦIентIера, арара
Болх-гIуллакх дан дезарг тесна,

Адамаш, тобанщца
Даьржина, йоI лоьхуш, сийса.
Цхьа лаьттан коржам а
Къасталац, коган лар сецна.
ГIора-ницкъ ца кхоош,
Шаверриг, ма-хуьллу, хьийза.

ЙоI яйра юьртара,
Бодашкахь механ гIад санна.
КIира сов тIехтили
Орцано Кесийра лоьхуш.
Хьаьнгара-м ду хаац,
Лар йоцу хабарш а Iаьнна,
ЙоI, жинийн ницкъ тоьлла,
Йийсарехь, дедоьхна оьхьуш.

Ишттачу хабарех
Лаьмнашкахь Iемина теша:
– Iехийна, тилийна,
Жинаша дIайигна боху.
Валалай, суна а
Ма хезна, уьш Iачу бешахь,
Туп тоьхна, жинаша
Пхьоьханаш латтийна бохуш!

Дуьйцура зударша
Хийистехь, шиъ цхьаьнакхетча.

Бераш а, цецдуьйлуш,
Ядийна йоI юьйцуш Iара:
«Мел чIогIа етта бах
Жинаша, шайн кара веъча.
Муха ду-техьа уьш?» –
Хоьттура вовшашка цара.

Дуьненах чам байна,
ЙоI араяьллера цIера,
Дахарах хийцина,
Iожалла тIеэца шена.
Чухчаре кхийдачу,
КIоргачу лам-берда тIера,
Чухьуьйсу бIаьргаш а
Мелачу догIанах Iена.

– ХIун яра, дуьне, хьо,
Дахаран лар лоргу гIенаш,
Шун чаьмза бIарлагIаш,
Садетташ, ас тоъал зийра.
Эвнечу муьшканех
Диттина, гIелделла тIемаш,
Баланийн соз Iуьйдуш,
Iийжий ахь сан готта кийра.

Ас дуьту ца къуьйсуш,
Декъалвеш, ахь хьоьстучунна.

Буйннал бен йоцу со,
ТIулг санна, язъели хьуна.
Со да ерг хьанал деш,
ДIало ас хьо дезачунна,
Сан бохург ца хили,
Сатийсарх, хьоьгара суна.

Ирча кхиэл тIеэца
ЧIагIъелла, йихкина ойла,
Мокхазах боьттинчу
Лам-бердан когашка хьоьжу.
ДIо лакхахь аьрзу шен
Куйна тIехь, Iаьршашка уьйбуш:
«Варийлахь!.. Геч хир дац!.. –
Аз даржош, лам гIуьтту къоьжа...

– Гой хьуна дIо аьрзу,
Ницкъ эшна, ца йожа гIуьтту.
Халонийн кхийдарша
Лаьмнаш ца хIиттадо гора.
Лаьттаца тхо шардан,
Шок цIийзош, мох-дорцаш гIуьтту.
Собаро орцанна
Кхачадо доьналла, гIора.

Iожалла-м йицлур яц,
Кхуьур ю шен декхар эца.

ЙоI, иза эшарий
ТIеэца мах боцуш, атта?
«Ахь хьаьнга, хIун аьлла,
Кховдийна вешех чIир эцар,
Ахь хIунда дIатосу
Вешин дов, да воцуш хатта?»

ЦIеххьана аз доцу,
Гуш доцу бехкбаккхар хезна,
ГIаьттинчу ницкъо шен
Токх тесна, готта чоь юттуш,
Дузийна йоьIан дог
Собаро лецира кийрахь,
Шен сина йоьгIначу
Кхиэлана юьхь-дуьхьал хIуттуш.

ХIорд санна, яьржинчу,
Екхначу стигланийн ара
БIаьрг боьгIна, ладоьгIна,
Ойланийн кегарехь Iийна,
Цецйоккхуш, лаамийн
Ницкъ гIаттарх тешийна цара,
Цу бердан белш тIера
ЙоI юхаелира тийна.

Хьарчийна, ларбина,
Тишбелла боьзан шад бостуш,

Бетара, дегI хьулдеш,
Лелийна барзакъ схьаэцна,
Хьийжира, хьистира
Кесийрас, деган даI цоьстуш,
Шен вешин бIарлагIа,
ТIам бетташ, юьхь-дуьхьал сецна.

Корта дIабаьстина,
Куьг кховдош, некха тIе тесна,
Урс хьаькхна, юххех дIа
Хадийра ши чIаба еха,
Кхакханан куй коьрта
Тиллира, ши цкъоцкъам хьаьшна.
Ойланийн пал тийсарх,
ГIоле дерг дацара леха.

Коч-хеча дуьйхира,
Зуз деъна, дегI жирга дегош...
ГIовтал тIеюьйхира,
Асанца гIодаюкъ къовлуш,
НеIаран мачаш чохь
Йисина лоьдгаш а егош,
Цо кога юьйхира,
Бахтарийн гаьннашца къовлуш.

ДегI-меже нисйина,
Когаш тIе гIаьттира тIаккха.
ГIайганийн дахкарлахь
Ша-шега хьаьжира гIийла,

Гатбелла кийран кӀаг
Туобира, доккха садоккхуш.
Гуш йоцчу кханенан
Мохан Іаь кхерстара шийла...

И гинарг хІуттур вац
ЙоІ хилар чІагІдина ала:
ДегІан кеп хІоьттира
Жимачу къонахчун санна,
ХІун оьшу тІелаца,
Шен доцчу гІуллакхийн бала?
Шен йоцчу къайленийн
Лол баста хІун оьшу? Хьанна?..

Ядарх ца йолуьйтуш,
Мохь бетташ: «Ца оьшу,» - бахарх,
Лаамца кховдийра
Кхолламо шен сагІин дакъа.
Ойланийн бодашлахь
Дилхина чам байна дахар,
Экамчу къоналле,
Пебетташ, хьоьжура акха...

Масане дийно шен
Серлонца хийцира буьйса,
Лар йоцу некъан лол,
Лам хадош, хьун хадош текха.

Мацалло, хьогалло
Кийра шайн тозалла туьйсу.
Іин-кІорге Іадаеш,
Цхьа ирча мохь болу экхан.

Къасталац йоІана
Мичахь ю – уллохь я генахь,
Мичахьа йитина
Йина юрт, дай баьхна латта.
ГІелъелла дІатийча,
Семачу набаран гІенах,
Тийсалуш, дІадевлларш
БІарлагІийн кегарехь льтта.

Меженаш малъелла,
Кхачийна дегІера гІора,
Дуьненан сирла бос,
Мажбелла, бІаьргашка хІуьтту.
Ког туьйсу, тІам туьйсу
Ца йожа, гІелъелла гора:
Юха а оьгІазло,
Церг хьекхош, чІирана гІуьтту.

Лам-тархан пхьуьйшара,
Куй санна, жима кІаг сийсош,
Дуьйлучу хьостанах
Іабийна хих хьаьгна кийра,

Наб хьегIаш, ма-хуьллу,
ГIиртина синкхетам къийла,
Тархан букъ товжийна,
Кхетамах яьлла йоI тийра.

Нур-хьесий дагадеш,
Маьлхан дин делкъал тIех леста.
Зоьртала лам Iуьллу,
ГIа-бецах некхан ваз даьлла.
ХIаваан Iаьнарехь
ГIа ловзош, попан тIам леста,
Iуьно шен жа лоьллуш,
Аз уьйбу, мукъаме ваьлла.

Бераллин баьрчера
Къоьжачу къаналлин биста,
ЖаIуьно – Iалмирзас
Идийна кхузара некъаш.
Диканаш я вонаш
ТIеэгна нахалахь листа.
Кху Iаьндахь Iалмирза
Цхьанна а ца гина текъаш.

…Уьш дийца дукха ду.
Дахаран бахьанаш хIуьттуш,
Хедира доьзалех,
Кхелхира хIусаман нана,
ДIадевлларш хьаьркашца,
Ойланийн йозанехь луьттуш,

Къежвелла воккхастаг,
Тахана висина цхьалха.

Шерашка ца хьоьжуш,
Тов-таза лелаво Дала.
Тоуьйту баьлла кхаж,
Бехкаш дац кхолламе даха.
Хан яра лелалуш,
Дуй санна, дош долуш ала… –
Къонахчун лекха цIе
Лаа ца еллера наха.

Делкъенна сихдина,
Iуьно жа лоьллура уьйта.
ЦIеххьана вогIало,
Лаьттах дIалатийча санна.
Хьаьж тIе куьг диллина,
Цецваьлла, бIаьрнегIарш Iуьйду.
Тархах дIатевжина,
Дахделла адам го цунна.

ТIевоьдий, Iалмирзас,
Дайн даржош, хьаьж тIе куьг дуьллу –
Сихдина садоьIу,
Меллаша деттало дог а,
Берашха, жима стаг
Кхетамза, дегI хецна Iуьллу.

ГӀо эшна волчунна
Воккхастаг хьийзара доггах.

Канашкахь схьаэцна,
Юьхь тӀе хи хьаьрсира шийла.
Баьргийн ницкъ кхечира
ТӀедоьжна ши негӀар делла.
Цкъоцкъамийн корашкахь
Ши кӀора къедира гӀийла,
Дуьне а гӀертара
Серлонан кирхьа дӀадиэлла.

Хих масех къурд бича,
ДегӀ жимма деара метта.
Юха а мацалло
Юьхь-дуьхьал тӀам бетта можа.
КӀеначу Ӏалмирзас,
Гуш долчух ма-дарра кхетта,
ТӀоьрмиг чохь схьалехна,
Кагбира сискалан кӀажа.

Рицкъанах кхетта дегӀ
Дирзина луурийн хорша.
Жим-жимма Ӏуьйшура
Жаннехча, сискалан буьйдиг.
«Мила ву? Суна хьо
Ца вевза, сан жима хьаша?» –

Хаьттира жаIуьно,
Къамкъаргехь дешнаш а Iуьйдуш...

Лере шен аз кхуьйсург
Ца бевза мотт бара, хийра.
«Нохчо ву», – элира
Къоначо шен нохчийн маттахь. –
Цу дешнех сакхетта,
Iалмирза, юьхь къежна, тийра:
Дуккха а хьошаллаш
Доьзнера цо нохчийн махкахь...

Хьагамийн цуьрг йоцчу,
Кхолламан лар карлаюьйлуш,
Кесийрас хийцира
Шен некъан лааман маьIна.
Бетаран бедаршца,
ДегIан куц хийцар а дуьйцуш,
Дуткъа аз дIатийра,
Ойланийн куьйланехь хьаьъна.

Юха а долийра:
– Ши некъ бу хIоьттинарг хьалха –
Iожалле са кховдо
Я вешин луьра чIир эца.
Цу шиннах къастийна,
Ойлано баьккхинчу цхьалха,
ТIаьхьарчо къарийна,
Тем байна дIайоьху шеца.

Ца хаьа? йогӀучу
Кханенан дагахь дерг даста.
Шен зама тӀекхаьчча,
Цо хиндерг ухьур ду вайна.
Ас йинарг Делаха
ЧІагІо ю, йиш йоцуш яста.
И кхочушхиллалц, ас
Йина юрт йихкина сайна...

Къамелан чаккхенга
ХІоьттина тийналла йоьллуш,
Іалмирзин гІоргІа аз
Дистхилла дийкира тІаккха:
– Азаллехь язделларг
Дуьненан майдана лоьллуш,
Дела ву, цуьнгара
Бехк баккха цхьа а вац хьакъ а,

Собар ду коьртаниг,
Лам башо ницкъ кхочург шегахь,
Цо шеца толаме
Ца кхачош ца вуьту цкъа а.
Цхьа де дац дІа ца довш,
Догуш дерг цхьана а дегахь.
Кханено хІоранна
ДІакхачо кечдо шен дакъа.

Иштта ду, жима йоІ,
Цкъа ларрий ладогІа соьга:

Ахь бинчу сацамна
Леррина кечам бу оьшуш...
Я тIеман говзалла?
Я дегIан ницкъ а бац хьоьгахь.
Лар йоцуш долийнарг
Нахалахь, цIе йоцуш, оьшу.

Хьо жима зуда ю,
Берара ялаза-яьлла.
Верас а вац бах ахь
Тахана хьайн орцах вала.
Со хIинца гергахь ву...
Дуу дерг со диъна ваьлла.
Дош а ца дитина
Кханенна, тIаьхьашха ала.

ТIелоцу, ахь бакъо
Ца екхахь, доьзалхо лара,
Хьоьгарчу балин мохь,
Да хилла, тIелоцу сайна.
Ойлано гойтур ду
Дан-дита догIуш дерг дара.
ЧIирах дерг, хьан дов дац –
ТIелоцу да дита дайна.

– Со теша, – Кесийрас
Долийра? садоккхуш доккха –
Чолхе дац, даггара
Ахь динчу къамелах кхета.

Цхьа Делан ницкъ бу со
Хьуна тIе кхачийнарг хIоккхе.
ГIайгIанах хьаьънначу
Дагна хьо ден метта хета.

Баркалла, байбарна
Бохь бегIна кийрара бала
Йожий ахь, коьртан хье
Кегбина, ойланийн ваба.
Бехкана ца лоруш,
ЛадогIа, кхин цхьаъ ду ала:
Сан хьагам – нигат ду
Бехкечух сайн куьйга Iаба.

Юха а цхьажимма
ДадоьгIна, ойлане Iийна,
Iалмирзас долийра:
– Дика ду. Хуур ду кхана.
Ойлано мел оьшург
Шен метта дуьллур ду, хьийна.
Саготта ма хьийза,
Цунах дерг доккхур ду цхьалха.

Рицкъанаш севццачохь
Язделла кхолламан йоза,
Кесийра сецнера
Жан гIотехь – воккхастаг волчохь.
Денош тIе де дузий,
Замано ийзадо доза,

Луьйзучу когана
Чекхтила некъ-гечо долчу.

Божарийн барзакъан
Чкъор хийцац Кесийрас тIера?
Герзаш а лелало,
Iалмирзас, совгIат деш, делла.
Гуш дара, цаьргара
Тешам зен дезар дуй шера...
Уьш Iамо кхийдачу
Лаамийн яцара къелла.

Ца хьоьстуш, ца кхоош,
Яхчайо меженаш дегIан.
ТIелетта, лан декош,
Берг таса Iамайо Расха.
Мокхаз-суй буьллучу
Мажарца лекхачу хьехан
Буьххьера йожайо
Мокхачу куьйранан мас са.

– Дала вай лардойла!..
Изхье ду тIаьхьашха тохар, –
Iалмирзас кечйо йоI
МостагIчун юьхь-дуьхьал хIотта.
Цо бакъо йихкина
Къонахийн амалех йоха,
Дешнашна урх елла,
Совнаха ца лебо мотт а.

– МостагIа къона ву,
Божарийн ницкъ а бу цуьнгахь.
Шаьлтанца и вара,
Кадечу куьйган ка деза.
Дош тIех ца туьлуьйтуш,
ЛадогIа ас дуьйцучуьнга,
Хьо дуьхьал хIуттун верг
МостагI ву, дац иза кIеза.

Iоттар – и изхье ду, –
Мегар дац стешха ца лара.
Шаьлтан дуткъа гIад,
Меженах, човхаеш, тоха.
Берд санна, дуьхьало
ХIуттур ю мостагIчехьара.
ДIо стиглан коржамаш
ТIеIенарх, мегар дац йоха.

Кесийра дех санна,
Йоьллера къоьжачу хьешах.
Го туьйсу Iалам а.
Марзонца тайнера цунна –
Стигланаш сецочу
Лаьмнийн сурт кIордадац хьежарх,
Дахар а хьаьънера
Бехк боцуш ша Iийшинчунна.

Вовшашна евзина
Амалш а евллера тайна.
Чохь-арахь дан-дита
Дацара йо!ана хьиэха.
Цхьалло садиъна,
Сингаттам тIепаза байна,
Iалмирзин хIумма а
Дацара Кесийрин меха.

Сих-сиха йоI оьций,
Ойланаш йовлура пана:
Марзонца кхиъна юрт,
Бералла лоьхура цара.
Ховхенан марзонца,
Куьг хьокхий, хьостура нанас,
Бетар а юьхь къежна,
Йишица къамел деш Iара.

Уьш – хилларш, дIадевлларш,
Кхин доьрзур дац цкъа а.
Тийналлин корера
БIарлагIаш оьхьур ю цара.
Ойланийн бакъо ю
Листа долара дакъа,
Дог дуьзна, сатуьйсуш,
ГIайгIанийн гIенашкахь дара.

* * *

Гадоца некъ хаьдда,
Бетарах йисинчух терра,
Качъелла, лаьмнашка
Йоьссира рогIера бIаьсте.
Iалам, куц денделла,
Кхевдира дуьненан ара.
Юха а хазделла,
Зезаго лам-басе хьаьсти.

Юха а малх боьлу,
Йовхо луш тохара санна,
ТIам луьйзуш, шакаршца
Олхазарш хIаваэхь кхерста.
Юха а Iаламан
IатIаран Iаьнаршца Iаьнна,
Дуьненах хьаьрчина
Хазделла, эзар сурт къеста.

Чаболахь берг тесна,
Дукъ цоьстуш, йогIура Расха.
Мохо дайн гIиттадо
Беречун белш тIера верта.
Урх узий, шен динан
Болар а дайдо цо цкъацкъа.
Динахь верг я беха,
Я боца некъ кхачо гIерта.

Iалмирзех къаьстина
Кесийра яьллера ара.
Уьйро шад хьарчийна
Тай листа дацара атта.
Комаьрша лаьттинчу
ХIусаме сакхийдаш Iара,
Лаамо ницкъ белла,
Денъелларг когаш тIе гIатта...

Цул тIаьхьа, къастаран
Юкъ тоьгуш денош тIехттилла.
Синхьаам кхачийна,
Беречо юьртан го цоьсту.
Бераллехь бовзаза
Бацара кхузахь цхьа зил а.
Мел хIуъа аьлча а,
Шен мехкан уьйраша хьоьсту.

Дукъ тIера чу хьаьжча,
Юьртан туп ма-ярра гора.
Изза ю мох лоьцу гIар-гIовгIа,
СадеIар - изза.
Ойлано хьарчайой,
Хьомечу ков-керта хьора.
ДIадаза лаьттара,
Го къовлуш, озийна сиз а...

Там-товраш, марзонаш,
ГIоргIачу гIайгIанийн кийрахь,
ДIаяйра, дуьненан
Канашкахь ца хилча санна.
Цул тIаьхьа хан яьлла,
Дог-ойла кIеж хьаьъна, тийра.
Тахана чевна тIе
Юха а туьхан цинц Iаьнна...

Тем байна, кхийдара
Зудабер шен боцчу новкъа.
Лаамо хьагийна
Оьхьучу, аьттонах тешна,
Цо бIаьргийн куьзганех
Чукъеда мостагIа лов-кха,
Дагах церг туьйсучу
Ойланийн йовхонехь ешна...

Iуьйранна, говрашкахь
Вовшашца къамеле ваьлла,
ВогIучу шиннах цхьаъ
ЙоIана вевзира атта.
Собаро ца аьллехь,
Луурийн хоршара яьлла,
Долийнарг чекхдала
Тарлора, юкъ цостуш, хаьдда...

И вара, бехк боцу
Кесийрин деган цуьрг юьзна,
Кийра цIе йиллина,
Ягийнарг ов детта алу.
Ойланийн апареш
Iийжамийн бIаьрхишца дуьзна,
ГIоддаха гIиртинарг
ЙоьIан дог кIожамах лало.

БIагоро хьовзийна,
Коьртан чарх еара метта.
ХIинццалц и яьхнера,
Де кхаьчча? собарах йоха?
Шиъ ву уьш... Цкъачунна
Дов хьедар ца иэшарх кхетта,
Кесийрас витира
Ши бере некъан лол тоха.

Цхьаъ бен некъ бацара
Юьртана тIебоьдуш, богIуш,
Де текха меллаша,
Суьйренан садовге леста.
БIаьргаша, тидамза
Ца вуьту воьдург я вогIург –
Дукъ хьоьшуш, хьашташна
Бевзарш я цабевзарш кхерста...

ӀОткъа юкъ къуьйлучу
Герзаш тӀе куьйган ка кхоьхьуш,
ЛадоьгӀуш Ӏара йоӀ
Дукъ лахахь, таьӀинчохь тийна.
Ӏуьйранна вевзинчу
МостагӀчо юьхь-сибат оьхьуш,
Сатоьхна, шад бина,
Бихкина синлазам зийна.

Малбузу ламазе
Кхойкхура юьртара молла,
Жимма хан ялале
ДӀо дукъца цхьа мукъам кхерста.
Байн мохо лестайо
Ламанан хьун-басехь кол а?
Цхьа бере мукъамца
Суьйранна юьртехьа леста.

ГӀача ву вогӀуш верг,
Дин боцург, кхин накъост воцуш.
ХӀумма а дац цуьнан
Дахарна саготта хьийза.
Аьлларг ду, лиънарг ду
Чекхдолуш, хамталла йоцуш.
И веха ков-керт ю,
Бод санна, хьолана сийсаш.

Тайна бу бора дин,
БIаьргана ца кIордош хьиэжа
Тоьллачех лору и
Кху лаьмнийн ярташкахь наха.
ХIайкалш ду оьхкина,
Адаман бIаьр-хьух ца тешаш...
Кхелинчу гIирсех а
ГIийбаташ дацара даха.

Исхарин чоа ду дуьйхина,
Бустамаш къегаш.
Кхелинчу дахкаро,
Герзашца гIодаюкъ къуьйлу.
БIоржамийн кан санна,
Ирх кхийда, хьийзина мекхаш.
Куй бинчу бухарин
Холхазан чо серлабуьйлу.

Цо мукъам хадабо
ЦIеххьана, урх оьзна, сецна.
Дино шен некъ боьхуш,
Сецначохь, берг етта лаьттах.
ДIо некъан юкъ лаьцна,
Шоралла расха дин тесна,
БIаьрг боьгIна, чурт санна,
Цавевза цхьа бере лаьтта.

Ши бIаьрг бен гуш боцуш,
Башлакх юхьарчийна коьртах.
Цавевзарг дегIана
Мелла а хесара хиэта.
Белш тIера хьаьшна,
Говрана тIедижна верта.
Ю санна, ГIачина
ТIедоьгIна, хьажар ца хеда.

ТIекхочий, говрара
Даздина салам ло ГIачас.
Беречун багара
Дуьхьала жоп а ца долу.
Воккхачу ГIачина
Эхь ду и даго тIелаца –
Меттан дIовш ца кхоош,
Цо цуьнга кIоршаме олу...

Юха а цавевзарг,
Динах дIалатийча санна,
Экханан хьежарца,
Багах дош ца долуш лаьтта.
Дуьхьала хIоьттинарг
Яцара бIарлагIа, гIан а –
Кхин цкъа а цавевзарг
Дешнана варжаво аьтта...

Беречо яьстира,
Юьхь хьулъеш, хьарчийна башлакх.
Безамехь, чиркх санна,
Сирла сурт даьржира хьалха.
Цецвалар хьулдина,
Ца вешаш воьлура ГІача.
ЙоІ яйна я елла
Ца хилар делира цхьалха.

«Тахханалц, со хьаста
Ца йогІуш, хьо хІун деш Іара?..» -
Вистхуьлу йоІе и товш йоцчу
Забарийн маттахь
Кийра чу ца тарлуш,
Садетташ, дог гІерта ара.
Кхин дерг-м сов дара –
МостагІче хьежа дац атта.

Кесийрас, дегІ дулуш,
Кховдийна, каде шед тоьхна,
Дуткъачу лазарца
Іовжийра мостагІчун агІо.
Цу «адам йилбазо»
Дагахь а ца хилларг оьхьна,
ГІачас шен шаьлтанца
И ен йина хилира чІагІо.

Кхин цкъа а шед кхетта,
ОьгІазе, церг цергах хьекхош,
Тоха а, Іотта а
Шаьлта тІелестайо ГІачас.
КхозлагІа кхеттачо,
Лазийна, дарвина, вегош,
Дилхан чкъор оьккхуьйтуш,
Юьхь тІера даьллера тача.

Лестайо цо шаьлта,
Коьртана я даге лоьцуш,
ЙоІ, каде дІатаьІий,
Мох цостий, тІехтуьлу лепаш.
Іоьттича, иэхь хилар-м
Дацара тидаме оьцуш,
МостагІа хьийзара,
Ма-хуьллу, каяккха гІерташ.

Оьздалла яйнера,
Лаьттина меттиг а йоцуш.
Маьттаза лелхачу
Яппарша шайн хирриг дора...
Шед тухий, Кесийрас,
Юха а цхьа меже лоцуш,
МостагІчун куьйгана
ТІекхача аьтто ца лора.

Эххара вертанан
Шуьйрачу тIома кIел кхевдаш,
ЙоI каде кхиира
Шаьлта шен баттара яккха.
Луьйтанах ког боьгIна,
Айалуш, ластийра тIаккха,
Дагах зIок йиттинарг
Дахаран долара ваккха...

Кхеттачу шаьлтано,
Логашад хадабеш, сецна,
Дилханан стомма гIад
Цестина, йиллира ворта.
Хьун-тогIи Iадаеш,
Цхьа ирча мохь-цIогIа эцна,
Аьтту белш йолчухьа,
Лестина, тевжира корта.

Къевлинчу буйнара
Басталуш, юьйжира шаьлта.
Меженаш малъелла,
ДегIан чарх хаьрцира нуьйрахь,
Кхозалуш, малъелла,
Меженаш кхевдира лаьтта,
Коган гIад ца хоьцуш,
Луьйтано лаьцнера гурахь.

Вортанан хеддачу
Пхенаша довха цIий детташ,
Хар текхош екара
Шиъ йина къамкъарган хара.
Шерашкахь лелийна,
ДагтIера оьгIазло етта,
Ша динчо йохийна Кесийра,
Iадийна Iара.

Хан эрна ца йойуш,
ЙоI сихха еара метта:
Говрара йоьссина,
Луьйтанах ког паргIатбоккхуш,
Къилбехьа дерзийна,
ГIачин дегI диллира лаьтта,
Цо «Еса» долийра,
Хьалхара «Бисмилла» доккхуш.

Эххара садаьлла,
Дог сецна, дегI-меже тийра,
Юкъал тIех далале,
Къовлалуш, хедира «Еса»...
БIаьргаша Iаьвдина,
Беснеш тIе ладарш карчийра –
Ша цхьалха даьккхинарг,
ЦIеххьана хетара Iеса:

Кху екхна еанчу
Суьйрено шийла кхаъ белла,
Кхин цхьаъ а йоьлхур ю
Шен нанас винчунна, тийжаш.
Бехк-гуьнахь доцу дог,
Къурд бина, дІаьвшан кад мелла,
БІарзделла хьийзар ду,
Заманан йохалла Іийжаш.

Дуьненан аналле
Кийрара мохь-орца аьлла,
Кхин цхьаъ а йоьлхур ю
КІантана – бехк боцу нана.
Мел дукха хан ярах,
Кхул тІаьхьа самалхадаьлла,
Пекъарна дахаро
Кховдор бац марзонан кана...

Доьлхура йоьІан дог,
КІадъелла, оьгІазло хьаьъна.
Шен хьаьркаш къевлина
Даьллера кхолламан йоза.
«Тоьар ду къоначу
Дахарантаьлсаш чохьІаьІнарш...»
Сатедан гІертара –
Декара бІаьстенан хьоза...

Лаьмнаш а лаьттара
Доьналлин амалех сийсаш.

Диканна я вонна
Къастабой, бекхам ло цара.
Кхузахь цхьа Іадат ду,
Йиш йоцуш, дуьненахь хийца:
Цхьаммо а магош дац
Шен маршо эгІаза ларар...

Доьзалехь божабер
Ца кхиъча, хІуьтту вай холчу:
«КІур байна, цІе яйна...
Зудабер – тІаьхье яц», – олу.
Яхь елахь, дош делахь,
КІентий а бехийла болчун,
Баьссачу кхерчара
«ХІупп» бахарх, алу ца йолу.

Глоссарий

(Ца кхета тарлуш долчу дешнийн маьIнийн дошам)

Абаде — заманан тIейогIу геналла.

Азалле - заманан яхана геналла.

Айма - доккха хи сецна меттиг.

Алаша - балхана южу говр.

Аналла - бIаьрго лоцу геналла.

Антал - ойла дIаяхар.

Апари - хи дIа-са дерзо гIирсаш.

Аьхза - ледара, осал.

Барзакъ - тIемалочун духар (тахана муьлххачу а духарах ала тарлуш ду).

Башлакх - гIодал лакхе хьулъен ширчу духаран дакъа.

Байттамал - доггах реза хилар.

Беркъа - духарца тиша хилар.

Бора - таьIна-Iожа бос.

Боьрне чу – тIаьIина меттиг (боьра).

Биста - цхьангара кхечуьнга кхаччалц.

Ваба - йозалла Йолу, хIума ятон я ведьен гIирс (йоккха жIов).

Важап - тIедиллина гIуллакх.

Верта - тIергIах дина, белша тIе кхуллу чоин тайпа.

Вехьаш - салецаран лакхара тIегIа.

Вирд – тешначунна, къобал динчунна гIуллакх дар.

Гаъ (бу) - говран букъасуртал тIаьхьара дакъа.

Гурам (ю) - готанан нох тӀаьхьа тосу меже.

ГӀаларт (ду) - бӀаьрсинна къаьсташ я ца къаьсташ долу сурт.

ГӀийбат - адамана тӀехь доцург кхоллар.

ГӀоти - жаш чудерзо меттиг.

До (ду) - егийначу хӀуманах южучу чонан пардо.

Дой (дин) - масаллина тоьлла говраш (хохку говраш).

Доркъана - гӀайгӀа, бала базбелла.

Доьша - бен доцуш кечбина (иэбина) кхача; жӀаьлина кечбен кхача.

Дуьрста - говран коьртах урхаллина буллу, паьӀаран асанех кечбина гӀирс.

Жирга - дегаза, ирча дагна ца дезарг.

ЖӀовхӀар - хӀордан гӀамарийн мехала жима тӀулг.

Зирх (бу) - садолчу хӀумано хӀу доло тосу буьртигаш.

Инса (ду; дац) - цхьа а.

Ийимансиз - иман доцург.

Кирхьа - хӀума гучара яккха кечдеш долу кӀадийнан пардо.

Ковра - дуккха а барамехь, цхьана агӀор охьаевлла йоьлхурш.

Кока - аьхка кулла тӀехь кхуьу, Ӏаьржа буьртиг болу жима стом.

Куьйла - коьртана а, сина а новкъарло еш йолу гӀовгӀа.

Куьйса - тӀехь хӀума ца кхуьу меттиг.

Кхераш – хьеран тӀулгаш

Къурло - лаьттах сийсаш, хьаладолу хи.

Леткъам — резавоцуш текъар.

Луьйта - говра хууш, ког чу тосу нуьйран гІирс.

Мажар - хьалха заманахь суй тоьхча, долуш хилла герз.

Мокхаз - суй болу тІулг.

Муьшка - яйн Іиттарш.

Ной - дечигах чхо йоккхуш тойина хи социйла.

Окхеш - хьалха заманахь, хьийначу тІергІах беш хилла зударийн лекха кІархаш.

Оьмар - адамо дуьненахь йоккху хан.

Пана - генара, акха, адам доцу мохк.

Перза (парз) - кхочушдан тІедиллина гІуллакх.

Пхьоьха - сарахь-Іуьйранна юьртахь нах гулло меттиг.

Расха – таьІна-можа бос.

Руьйта - дохна хи малон меттиг.

Сет - кІайн билгало.

Синкхетам - кхетаман жигаралла.

Син-чарх - чохь са долу я са доцу дегІ.

Синпха - деган цІий лела коьрта пха (пульс).

СинпІаьлдиг - са чохь кхобу меттиг.

Синхьаам - сапаргІатдалар.

Совра – хьоькх йолуш

Соз - хьасаболу юькъа тІуналла.

Стешха - тешнабехк бийр болуш; атта кхералуш, вухуш.

Таза - могуш, уьнах цІена

Тача - тІаьхьа текхна йисина лар; ламанан тІулган некъ.

Тарх - оллабелла тӀулган берд.

Туп - цхьана цӀийнан адамаш даха хевшина меттиг.

Токх - хӀума тоьъна, совдаьлла хилар.

Таьлсаш - говран нуьйрана бухахь дӀанисбеш болу, цхьана боьзна ши тӀормиг

Тоьла - лаьттах яьккхина, лаьттах тхов болуш йолу жима хӀусам.

ТӀегӀа – тӀе-кӀел дина, дехачу аннийн гӀанташ.

Урд - юьртал арахь ялташ лелон латта.

Хара - чоь яьсса гуо.

Хамталла - новкъарло, дуьхьало

Холбатахь - къинойх цӀанвалархьама, Ӏамал ян, хьалха заманахь стаг адамех хераволуш хилла ламанан хьех (меттиг).

ХӀайкал - бӀаьрг ца хилийта а, вочух ларвала а лелон жайна.

ХьаргӀа - Ӏаьржачу къийган тайпана олхазар.

ХӀуьрлаӀане - ялсаманин мехкарий.

Чабол - говран болар (рысь).

Чухчаре - торха тӀера хи чудужу меттиг (водопад).

Чиркъе - дӀаьвшен; оьгӀазе.

Шарбал – хечин тайпа (шаровары).

ШапаӀат - къинхетам.

Шедаг - эрзах йина, дуткъа аз долу зурма (музыкальный инструмент.)

Шовкъ - логкара хӀоттар.

ШелгӀа –адам-йилбаз

ЭгӀаза – гӀийла; хесара.

Эхаре - тӀаьхьарчу замане.

Юм - некъан боларан тайпа.

Яппарш - маьттаза мотт (брань).

Ӏамал - къинойх ц!анвала кхочушден гӀуллакхаш.

Ӏаршаш - йит йоцу, стигланийн геналла.

Ӏаршмайда - къемата дийнан, синош гулден майда.

Ӏаспар - гӀийла; эгӀаза; хесара.

ЧУЛАЦАМ

Зевнечу иллийн дуьйцина кочар........................5
ДаймахкӀах ойланаш
Сан дехар..12
Даймахке..13
Лаьттар ю хIоккхахь...15
«Дуьне хьоьстуш...»..17
«Сан даймохк, нагахь со...»...............................19
«Нохчийн лаьмнаш...»..20
«ВорхI ломан тIехьахь а...»................................22
Нене..23
Доьналла туьйлира..27
Цхьа дехар...28
ХIун хир ду..29
Кхо гIад...31
«Керла де доладо Iуьйрено...»...........................33
«Бохь лепаш, чо лепаш...»..................................34
«Сан деган иллеш дац...»...................................35
«Ца оьшу дог доцу дикалла...»..........................36
Адам ду со...37
Йоьхна гуьйре..38
«Цхьанхьара-м къайллаха...».............................42
«Гиний шуна, бегаш боцуш...»..........................44
Ма тоьъна, ма хьаьхна.......................................45
ТIе ма да хьо...46
«Дуьнен тIе ваьллера...»....................................47
ТIамах ловзар..48
«Цхьаммо-м «хIорст!» бехира...»......................50
Ца делла...51

Иштта дац и..52
Адамаш дацара..53
Поэтах дош..55
«Кхаьчначух ца Iебаш...».......................................58
«Хьалха кхийда...»..59
И дуьзна даьлча..60
«Куралло ватIийна...»..62
Со човхавелахь...63
«Цхьаволчо, букъ тоьхча...»..................................64
«Давис-кха, дуьне, хьан...»....................................65
«Хиш, лаьмнаш, аренаш...»...................................66
«Цкъа цхьана поэто...»..67
«Сихо мелла...»..68
«ДIо лаьтта лам харццол...»...................................69
«Ма дийца, сацийта...»...70
«Дуьненах тийсало...»..71
«ДIайоьлу яхъелла буьйса...».................................72
«Гу тIе ваьлларг - товш...»....................................73
«Ас динарг, схьадал и»...74
«ТIаьххьара кийрахь муьрг тоьхна...».....................75
«Гуро, шен ка тоьхна...»..76
«Некъ хьоьшу...»...77
«Ткъес санна, къевкъира...»....................................78
«Цкъа цхьаммо-м элира...».....................................79
«Со, бере...»...80
Бералле некъаш...81
Хьомечу бешахь..83
Ирсан чо...85
Нохчийн ловзар...86
«Вайн белш тIе юьжур ю...»...................................87

Кешнашкахь ойланаш..88
«Лаамна ма-хетта...»..90
ВогIур ву, нана..91
Керла шо...92
«ТIебеъча, бохам лов...».......................................94
КIант кхуьу..95
Арахь гуьйре йоьлху..97
ДIабаха хьеший..98
БIаьстенан Iуьйре...100
Суьйренан аьзнаш...101
Iаьнан суьйре...102
Новкъа волуш...103
Дагалецамаш..105
БIаьстенан мукъамаш..107
Аьхкенан буьйса..109
ТIаьххьара буьйса...110
Безамах лаьцна
Хьан хазаллех ас хIун дора.................................113
Йиначу денца...114
Безамах лаьцна...115
Цхьана йоIе...116
«Цахиндерг тешийна...».......................................117
«Безамо, сох Iаба кечдинарг...»...........................118
«Дуьххьара сайн кийра...»...................................119
«Юха а, саттийна...»..120
«Хьох Iехавелла...»...121
Безаман дакъа..122
Декъалбо хьан безам...124
«Юха а хьоьгахьа...»..125
«Кийрара боданах гIуьттуш...»............................126

«Байттамал! БӀаьргашна...»..............................127
Тийна, дуьне доладаьлла................................128
Сан хӀун дара...129
Ца тайна безам...130
«Хан яьлла, дуккха хан яьлла...».......................132
«Хьан хазалла серлаяьлла...»............................133
«Беттаса теш лоьцуш...»..................................134
«Цкъацкъа суна хьан бӀаьргаш чохь...»............135
Дависа...136
Нохчийн йоӀе...137
Безаман серло..139
Ахь «веза» элира..140
Поэмаш
Шина тобанан монологаш................................142
Генара аьзнаш..152

Редактор *Чираева. Р.А*

Корректор *Туруева. С.С*

Набор и верстка *Туруева. С.С*

Сдано в набор 04.08.2005. Подписано в печать 17.10.2005. Формат 70x90 $^{1}/_{32}$.
Тираж 2000. Заказ № 208

ГУП «Книжное издательство» 264000, ЧР, г. Грозный, ул Маяковского 92.

Рег. № 1020700753952 от 06.02.2004
Отпечатано с готового оригинал-макета на ГП КБР «Республиканский полиграфкомбинат им. Революции 1905 г.» Министерства культуры и информационных коммуникаций КБР

360000, КБР, г. Нальчик, пр. Ленина, 33